

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 6 | december 2015

32

Klimaatverandering

Vluchten kan niet

ECOMODERNISME

Voor al heel ouderwets

GROENE GRAPPENMAKERS

Vincent Bijlo, Jan Jaap van
der Wal en Pieter Derks

BERNICE NOTENBOOM

Nooit meer naar de
Noordpool?

Stilstaan bij klimaat- verandering

Tussen de dertien- en vijftienduizend schoenen verzamelde de beweging Avaaz om te plaatsen op de Place de la République in Parijs als stil protest. Sinds de terroristische aanslagen in Parijs geldt de noodtoestand en een demonstratieverbod, dat hard werd ingezet tegen protest rond de klimaat-top COP21 die daar plaatsvond. Op verdenking van het organiseren van protest werden talloze huiszoekingen gedaan en klimaatactivisten onder huisarrest geplaatst. Een groep activisten omzeilde het samenscholingsverbod met een menselijke ketting, dat eindigde toen het tot een gewelddadige confrontatie kwam tussen demonstranten en de politie. Meer dan driehonderd mensen werden opgepakt. Voetbalwedstrijden en kerstmarkten gaan ondanks de noodtoestand gewoon door.

Tekst: Annemarie Opmeer Beeld: Nicolas Messyasz / Sipa Press

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Bleijenburg, freelancer. 3. Michiel Bussink, column Recept. 4. Kris de Decker, column Lowtech. 5. Marten van Dijk, freelancer en fotografie. 6. Merel van Goor-den Held, freelancer. 7. Freek Kallenberg, redactie. 8. Wendy Koops, redactie. 9. Evelien Matthijssen, column Green Evelien. 10. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 11. Harry Perree, freelancer. 12. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 13. Michael Rhebergen, fotografie. 14. Bas van der Schot, cartoon. 15. Thomas van Slobbe, column. 16. Liesbeth Sluiter, freelancer. 17. Myrthe Verweij, kort internationaal. 18. Dinand van der Wal, fotografie.

Vijf keer invloed voor de fossiele industrie

Magda Smink onderzocht de invloed van energiemaatschappijen op de energietransitie en vond vijf manieren waarop die het proces sturen “in een richting die past bij hun visie en hun belangen”.

Hoe maak je ecocide strafbaar?

Polly Higgins wordt wel ‘Advocaat van de Aarde’ genoemd, want zij pleit al jaren voor een internationale ecocidewet, die de schadelijke effecten van handelsverdragen kan tegengaan.

Frans Komen en zijn zoon Frans zijn de laatste beroepsvissers in Oost-Nederland. Ondanks hun scepsis over de berekening van de palingstand, zijn zij nu degenen die het project ‘Paling over de Dijk’ uitvoeren. “Ik verdien liever geld aan het overzetten van paling dan aan het doodmaken ervan.”

32 Ouderwets ecomodernisme

Ecomodernisten hebben een wervende boodschap en een groot vertrouwen in technologische oplossingen. Toch is ecologische modernisering niet nieuw. “Zo’n beetje iedere klimaatverantwoorde burger is tegenwoordig ecomodernist.”

“Noordpoolexpedities zullen niet zomaar meer kunnen”

Beroepsavonturier en klimaatjournalist Bernice Notenboom houdt van de kou. Tijdens haar laatste Noordpoolexpeditie waren de omstandigheden zo slecht, dat ze van het ijs moest worden gehaald. “De Noordpool is van slachtoffer van klimaatverandering nu een drijver geworden.”

23 De Activist Groene grappen

Cabaretiers... Als eenpitter kunnen ze met hun humor en relativeringsvermogen ontzettend veel aandacht genereren voor moeilijke milieuthema’s die doorgaans lastig op de agenda te brengen zijn. Natuurlijk portretteren we onze huiscolumnist Vincent Bijlo. Pieter Derks maakte radiocolumns

over klimaatverandering en liep mee met Urgenda’s Climate Miles. En Jan Jaap van der Wal kreeg bij Humberto Tan in *RTL Late Night* een kwartier om zijn mening over schaliegas te geven, en speelde een potje windmolenbingo. “Geen geile onderwerpen, maar juist daarom interessant.”

22 Vluchten voor klimaatverandering

Klimaatverandering was een drijvende factor achter de oorlog in Syrië, stellen experts. Gaan we dan steeds meer klimaatvluchtelingen krijgen? En wat is een klimaatvluchteling eigenlijk precies?

en verder

- 06 Brieven
- 06 Schot
- 07 Onder Vuur: E.on en kolen
- 07 Vooraf
- 09 Commentaar
- 10 Korte berichten
- 12 Van het web
- 13 Vincent Bijlo
- 36 Green Evelien: Groene voornemens
- 38 Recensie: De strijd tegen schaliegas
- 39 Media: Movement
- 41 Recept: *Ich bin ein Europäer*
- 42 Consument
- 43 Lowtech: Hernieuwbare energie vreet ruimte
- 44 Oproepen en agenda
- 45 Slobbe: Wildplukken

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Lowtech wifi

Kris de Decker schrijft in zijn column Lowtech over wifi community-netwerken en refereert aan ontwikkelingslanden en het Guifi-netwerk in Spanje. Hij heeft over het hoofd gezien dat in Nederland een van de pioniers op dit gebied, Wireless Leiden, al sinds 2002 (!) een dergelijk netwerk bouwt en faciliteert. Het netwerk strekt zich uit van Amsterdam tot Delft en heeft enkele duizenden gebruikers. Een dergelijk netwerk is niet alleen interessant voor ontwikkelingslanden maar ook voor bijvoorbeeld de Randstad. Lang niet overal is snel internet beschikbaar, denk aan het Groene Hart, de Duinstreek en het Hollandse plassegebied. Voor veel mensen is bovendien een internetaansluiting relatief duur. Voor Milieudefensie is een wifi-netwerk mogelijk interessant

omdat je hiermee lokale milieumetingen kunt doen: elk knooppunt heeft namelijk zowel elektriciteit als een dataverbinding. Denk aan geluidsniveaus, of fijnstof en andere luchtkwaliteitsparameters. Meer informatie op www.wirelessleiden.nl. Huub Schuurmans

Beste Huub,
Er staat een langere versie van de column op de blog www.lowtechmagazine.be en daarin wordt Wireless Leiden wel degelijk vermeld. De column is kort, dus blijft alleen de essentie over. Het netwerk in Spanje is veel omvangrijker dan dat in Nederland, en is mede daarom ook beter bestuurd.
Vriendelijke groet, Kris de Decker

Afstotend taalgebruik

‘Moeder natuur, fucking cool’, stond er als kop boven de receptcolumn van Michiel Bussink. Jullie hebben geen idee hoe afstotend dit is voor Engelstalige mensen. Ik ben weliswaar oud, maar de laatste jaren gaat het heel slecht met het Engels in Nederland. Mensen zijn er alleen goed in in het Engels te vloeken, al vinden ze dat ze er heél wat van weten. Het feit dat een BN-er dit zegt tegen kinderen is al heel erg, maar dat het gewoon in jullie blad herhaald wordt, is allesbehalve voorbeeldig. Kennelijk denken jullie dat het gebruik van het woord fuck of shit een algemeen verschijnsel is in Engelssprekende landen, dat is niet het geval. Hou je blad schoon, en je mond ook. Dat is pas beschaving.

Karen Keiser

Dank voor uw reactie. Vervelend om te lezen dat tekst van mij (al wordt daarbij iemand anders geciteerd) door u als 'afstotend' wordt ervaren. Bij het schrijven van de tekst was ik me er uiteraard niet van bewust dat deze tekst door Engelssprekende mensen als veel ongepaster wordt ervaren dan door Nederlandssprekende lezers. En ik denk ook niet dat die onbedoelde context ons valt aan te rekenen. Op zich vond ik het zelf ook wel opmerkelijk dat genoemde Miljuschka Witzenhhausen 'f.... c....!' riep tijdens een publieke bijeenkomst. Maar ik realiseer me tegelijkertijd dat hier sprake is van zowel een generatieverschil, als veranderend taalgebruik. Mijn eigen kinderen nemen woorden in de mond die ik zelf nogal heftig vind en niet publiekelijk gebruik, voor hen is het de normaalste zaak van de wereld, ook in de media en zo worden dingen normaal die tot een tijd geleden echt niet konden: taal is een dynamisch en veranderend fenomeen. Het gebruik van de genoemde terminologie had bovendien zo zijn (ironische) functie in de kop.
Met vriendelijke groet,
Michiel Bussink

Wij zijn de walrussen

Hoe zou het zijn als we als mensen met z’n allen leefden op het ijs? Nu zijn er slechts een paar gemeenschappen die zich daar thuisvoelen, de rest van ons woont op land waar het afhankelijk van zon en regen goed mais, aardappels of rijst verbouwen is. Maar denk even mee, stel, het is andersom. We hebben ons leven dan niet ingesteld op droge seizoenen en moessonregens maar op de eb en vloed van het ijs. We wonen niet op een stukje land dat kan verzuipen of verdrogen, elk jaar een beetje harder – te veel om de oogst te doen lukken, of net niet? – maar op ijs, dat onverbiddelijk is. Het is ijs, of water. En er is niets tussenin.

Zou er dan nu wel een werkbare definitie zijn van wat een klimaatvluchteling is? (pag. 22)

Afgelopen zomer zijn er dan duizenden mensen verdronken omdat het ijs onder hun huis onverwacht toch smolt. Met woonkamer en al het dodelijk koude poolwater in. Onverwacht? Misschien was het voorspeld en verdrong iedereen zich op het stuk ijs dat veilig was. Ik zie UNHCR-tentenkampen op de Noordpool voor me. Discussies over of de ontneemden zelf iglo’s mogen bouwen van het al schaarse ijs. Over de druk op de visstand. Over het gewicht op de ijsplaat. Spanningen tussen centrale Noordpolers en nieuwkomers van de rand. Die niet meer bestaat. Kun je dan nog roepen dat het gelukszoekers zijn?

Of verschuiven we de discussie dan een klein beetje en wordt het touwtrekken over of het eigen schuld was? Zouden we het dan hebben over de mogelijk te behalen winst door beter beheer van de winterijsplaat door de lokale bevolking als ze maar minder corrupt bestuurd zouden worden? Zouden er technologische oplossingen op de markt gebracht worden die het ijs onder je huis koelen? Die niet iedereen kan betalen?

Bernice Notenboom (pag. 14) sprak op ons symposium over wat zij zag van de gevolgen van klimaatverandering in het Noordpoolgebied. Hoe onwerkelijk ze het vond om op een ijsvlakte te staan die zou moeten bestaan uit meerjarenijs, maar dat niet was. Die slechts dagen hiervoor gewoon water was, en dat ook weer zou worden. En hoe direct het diegenen raakt die daarvan afhankelijk zijn. Zoals walrussen, die elkaar nu dooddrukken op het weinige overgebleven ijs.

Stel, die walrussen, dat zijn wij. Zouden we dan eenentwintig klimaatoppen nodig hebben? Tweeëntwintig? Of gewoon geen?

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

Onder Vuur

E.on en kolen

Het sluiten van kolencentrales is hot. Vanwege het Energieakkoord had minister Kamp (VVD) het er al over. Hoogleraren riepen ertoe op. Jan Vos, en Samsom (PvdA) en Klaver (GroenLinks) volgden. Tot slot werd een motie van Stientje van Veldhoven, D66, aangenomen. Wat vinden energiebedrijven met kolencentrales daar eigenlijk zelf van? We belden met Edwin Kotylak van E.on.

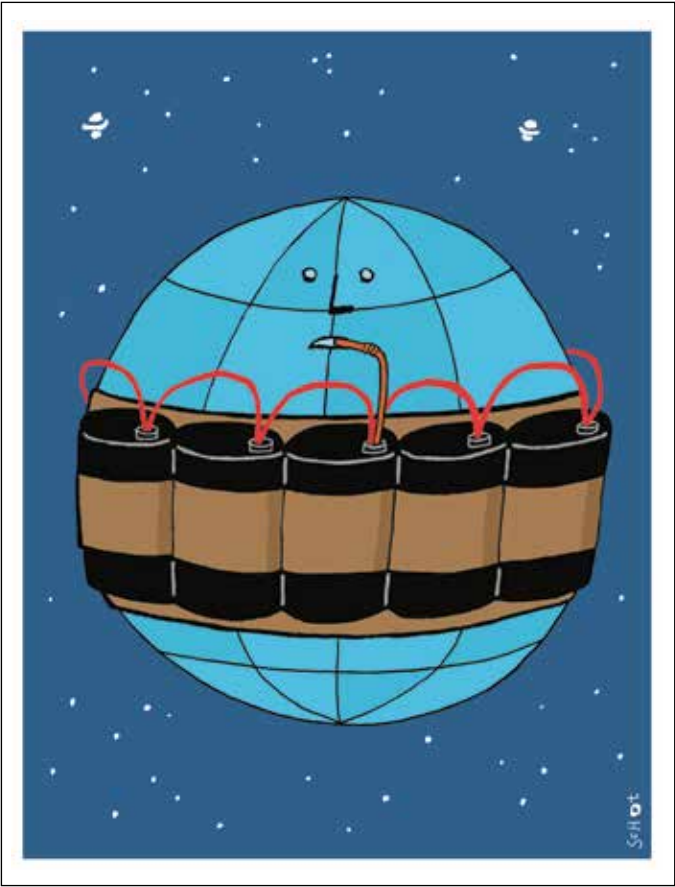
Wat vinden jullie van de plannen?
“Onder het Energieakkoord hebben we, net als Natuur&Milieu, onze handtekening gezet, dus die afspraken komen we na. Oude centrales moeten hoe dan ook dicht. Maar de oproep van de hoogleraren, direct alles sluiten, vonden we absurd. Vos’ plan en Samsom en Klaver waren alweer wat realistischer en met de motie van Van Veldhoven kunnen we goed uit de voeten. Wij weten ook dat we uiteindelijk van kolen af moeten en willen dat in dialoog met politiek en milieuorganisaties doen. Waar we in verschillen is het tempo waarin we denken dat dat kan. We hebben uiteindelijk hetzelfde doel.”

Wat is dat doel?
“Het doel moet zijn: CO₂-uitstoot terugbrengen, niet: kolencentrales sluiten. Van sommige milieuorganisaties vrees ik dat ook als een kolencentrale nauwelijks uitstoot heeft, die toch dicht zou moeten. Dat is kortzichtig. Dat zou kunnen betekenen dat fluctuatie in wind en zon opgevangen wordt met Duits bruinkool. Terwijl hier spiksplinternieuwe centrales staan die schoner kunnen zijn. Kolencentrales zijn bijvoorbeeld ook als enige geschikt voor bijstook van biomassa, naast biomassacentrales. Biomassa is een belangrijke transitiebrandstof.”

Is biomassa niet ook problematisch?
“Dat hoeft niet. We horen vaak dat we het regenwoud opstoken. Dat is niet waar. We hebben intensief overleg met Stichting Natuur&Milieu en Greenpeace over biomassa-criteria, wat heeft geleid tot het convenant biomassa. Om de energietransitie te stimuleren wil je biomassa in je energiemix houden, zodat meer innovatie plaatsvindt voor oplossingen die geen beroep doen op fossiel.”

“Met de aangenomen motie krijgen we gelukkig voldoende tijd om onze ambities voor ‘schone kolen’ uit te voeren. Dat klinkt paradoxaal, ook wij ontkennen niet dat kolen de minst schone brandstof is, maar we denken dat het kan. Volgend jaar hopen we te beginnen met CO₂-opslag ver onder de Noordzeebodem. We willen de uitdaging aangaan, daar mag de overheid ons zeker op afrekenen.”

Tekst: Annemarie Opmeer

“Fossiele industrie bepaalt koers energie transitie”

Dat zegt promovenda Magda Smink in haar proefschrift Gevestigde organisaties en instituties in duurzaamheidstransities.

Tekst **Harry Perée** Beeld **Lobke Spruijt**

De fossiele industrie zet de overgang naar een duurzame samenleving naar haar hand, constateert wetenschapper Magda Smink. Fossiele bedrijven gebruiken hiervoor een recept met vijf ingrediënten. Zodra de overheid beleid wil maken, stellen ze zich op als (1) partner van de overheid, waarbij ze altijd met een (2) alternatief plan op de proppen komen. Verder weten ze hun (3) bedrijfsbelangen als publieke belangen voor het voetlicht te krijgen, doen ze (4) onderzoek om regelgeving te beïnvloeden en (5) bewerken ze de publieke opinie via de media.

We stinken er gewoon in, ze sturen ons die kant op die ze ons op willen hebben.
“Ik heb niet naar andere spelers gekeken, zoals burgers die zonnepanelen kopen en samenwerken, ngo’s, over-

heden. Ik geef alleen aan wat de gevestigde belangen doen. Bij groen gas heb ik dat goed in kaart kunnen brengen. Heel veel van hun voorstellen worden overgenomen door de overheid. Daarin zijn zij succesvoller dan boeren die biogas produceren en al heel lang om maatregelen van de overheid vragen.”

Waarom is het zo moeilijk afscheid te nemen van fossiele brandstoffen?
“Omdat er in de Nederlandse energiesector een aantal heel grote spelers is: de gasector, de oliebedrijven, de ener-

giebedrijven, de energie-intensieve industrie. Zij hebben belang bij het voortzetten, in elk geval op korte termijn, van het fossiele energiesysteem.”

Is hun belang puur financieel?
“Het is ook cultureel ingegeven. Bij het fossiele systeem hoort een logica van grootschaligheid: grote infrastructuur waarmee je grote hoeveelheden energie transporteert. Het is een gecentraliseerd systeem: er zijn een paar plekken waar je energie opwekt. Dat is een beeld van hoe energie opgewekt en gebruikt zou moeten worden.”

Smink onderzocht de aanpak van de gevestigde (fossiele) orde voor vier terreinen: de poging om het statiegeldsysteem af te schaffen, en de pogingen om de introductie van biobrandstoffen, van groen gas en van led-verlichting te beïnvloeden. Zo weten fossiele bedrijven in

alle vier de gevallen de agenda te sturen en duurzame technologie op achterstand te zetten.

Saboteert de gevestigde orde van fossiele bedrijven de overgang naar duurzame energie?
“Zo’n sterk woord zou ik niet gebruiken. Ze sturen het proces van energietransitie in een richting die past bij hun visie en hun belangen.”

Dus we kunnen het die bedrijven niet kwalijk nemen dat ze niet radicaal innoveren?
“Het is begrijpelijk. Shell is helemaal geoptimaliseerd om olie en gas te winnen en te transporteren, te bewerken en te verkopen. Dan is het heel moeilijk om het anders te doen. En dan is er ook de cultuur... ze hebben er niet zo’n zin in. Biobrandstoffen zijn voor hen een vreemde brandstof. Die komt van allerlei verschillende bronnen, van boeren, varieert in kwaliteit. Terwijl zij gewend zijn aan fossiele brandstoffen. Het is niet dat het technisch niet mogelijk is, maar het stuit hen tegen de borst. Kijk, dat deze bedrijven lobbyen is logisch en mag ook en dat de overheid ernaar luistert mag ook en is logisch. Het is begrijpelijk hoe zij zich gedragen, want dit is hoe zij al decennialang opereren.”

Is een transitie naar duurzame energie mogelijk met die grote fossiele gevestigde belangen?
“Sommige bedrijven kunnen wél de overstap maken naar een totaal andere technologie. Dat laat het led-verhaal zien. Philips verkocht nog spaarlampen, terwijl een aantal andere partijen al led-lampen verkocht. Toen heeft Philips

een aantal jaren hard op de rem getrapt door te zeggen dat led-verlichting nog lang niet klaar was voor de markt. Maar in de tussentijd kocht Philips fabrieken op die led-verlichting produceerden. Toen dat in orde was, zijn ze zelf heel hard gaan werken aan het verkopen van led-verlichting. Zo’n bedrijf kan de transitie vooruithelpen. Het voordeel als je zo’n grote partij meekrijgt is dat deze heel goed weet welke instituties er gewijzigd moeten worden, hoe je dat voor elkaar moeten krijgen en hoe je een aantrekkelijk verhaal voor de burger kunt vertellen.”

Kunnen de milieubeweging en duurzame bedrijven de strategieën van grote fossiele bedrijven ook inzetten?
“Die vijf punten zijn eigenlijk een soort recept van hoe kan ik mijn invloed laten gelden op het politieke niveau, om de instituties te veranderen. Als duurzame partijen dat overnemen, komen ze een stuk verder. De milieubeweging doet dit ook, maar ze hebben niet dezelfde middelen als de grote partijen. Ze hebben minder tijd om het voor te bereiden, minder middelen om hun eigen plan voor te stellen. Dan heb je niet hetzelfde gewicht. Dus moet je het slim aanpakken en selectief zijn: “waar kunnen wij een bijdrage leveren?” en daar op focussen, in plaats van op allerlei plekken aanschuiven en vervolgens geen invloed uitoefenen op dat proces.

Kijk, de wereld verandert, het gaat de duurzame kant op. Daar zou je van moeten kunnen profiteren. De fossiele industrie moet steeds ingewikkeldere verhalen vertellen om hun plannen doorgang te laten vinden.” □

Commentaar

De nieuwe kleptocraten

Weggeven is leuker dan betalen. Vandaar waarschijnlijk die gelukzalige lach op het gezicht van Facebook-oprichter Mark Zuckerberg op de nu al iconische foto, met zijn vrouw Priscilla Chan en kersverse dochter, die verscheen na de bekendmaking – via Facebook uiteraard – dat ze hun vermogen van 45 miljard dollar overdragen en aanwenden voor goede doelen. Dezelfde gelukzalige lach zie je terug bij Bill en Melinda Gates als ze weer eens een deel van hun exorbitante vermogen van 85 miljard dollar aan een goed doel schenken. Van schenken is overigens zelden sprake. Zuckerberg en Chan brengen hun geld niet onder in een stichting, maar kiezen voor de bv-vorm. Dat geeft hen niet alleen veel meer controle over de besteding van ‘hun’ geld, ze kunnen hiermee ook voorkomen dat ze hierover belasting moeten betalen. De voorliefde voor het betalen van zo min mogelijk belasting delen ze met Gates en de andere technoboys die hun vermogen verdienen met het exploiteren van datgene wat eerst vrij beschikbaar was. Zoals ‘onze’ kennis en ideeën of, in het geval van Zuckerberg, zelfs onze vriendschappen en meest intieme momenten. Allemaal volstrekt legaal overigens, dat is nog het ergste. Net zo legaal is hun manier om belastingen te ontduiken via westerse voorbeeldemocratieën als Luxemburg en Nederland. Zuckerberg en co. bepalen immers zelf wel waar ze ‘hun’ geld aan uitgeven. Aan democratische besluitvorming hebben ze een broertje dood. Daarom is het oppassen geblazen nu Bill Gates aan de vooravond van de klimaattop in Parijs met veel bombarie de *Breakthrough Energy Coalition* lanceerde. Doel is om met een club van 27 invloedrijke miljardairs te investeren in doorbraken op het gebied van groene energie. Naast Zuckerberg, Alibaba-baas Jack Ma en Amazon-CEO Jeff Bezos kent deze coalitie een aantal hedgefondsmanagers en uiteraard ontbreekt ook Richard ‘Virgin’ Branson niet. Opmerkelijk is de aanwezigheid van een aantal rijkkaards dat hun vermogen heeft verdiend met minder schone energie, zoals de Indiase energietycoon Mukesh Ambani en de Saudische olieprins Alaweed bin Talal. Hebben deze miljardairs plotseling het groene licht gezien? Welnee. Het feit dat ze ‘hun’ geld nu willen stoppen in groene technologieën betekent vooral dat ze inschatten dat hieraan binnenkort veel geld, heel veel geld, verdiend kan gaan worden. Zo zullen ze zich ook de laatste vrij beschikbare goederen, namelijk zonlicht en wind, toe-eigenen om dit vervolgens met veel geld aan ons te verkopen. En maar lachen.

Freek Kallenberg, redacteur

VERENIGD KONINKRIJK, NEDERLAND

#Sluitkolencentrales

Beter laat dan niet: het sluiten van kolen-centrales begint steeds normaler te worden. Het is de meest effectieve maatregel om de uitstoot van CO₂ snel omlaag te krijgen. De Britten maakten eind november bekend dat hun kolencentrales in 2025 dicht gaan. Ook in Nederland wordt onderhandeld over het sluiten van de spiksplinternieuwe kolencentrales op de Maasvlakte en in de Eemshaven, meldde *NRC*. Die onderhandelingen vinden nu nog achter de schermen plaats. Maar in het klimaatdebat in de Tweede Kamer bevestigde

premier Rutte dat het sluiten van alle kolen-centrales wordt onderzocht. Wat daarbij vooral de vraag zal zijn, is welk prijskaartje daaraan komt te hangen. Niet alle energieleveranciers zijn ongelukkig met de sluiting van kolen-centrales. Voor de bedrijven die ook gas-gestookte centrales beheren is het immers een mooie *business opportunity*. Er is dus nog werk aan de winkel voor Milieudefensie, dat de mythe van gas als schone ‘transitiebrandstof’ in de overgang naar een duurzame energievoorziening bestrijdt.

NEDERLAND

Groningse gaskraan dicht: ook goed voor klimaat

Het dichtdraaien van de gaskraan in Groningen vermindert niet alleen de aardbevingsschade, het is ook goed voor het klimaat. Als de verminderde gaswinning tenminste gecompenseerd wordt door gas-besparing, bijvoorbeeld in Nederlandse huishoudens en in de industrie. Wanneer Gronings gas zou worden vervangen door LNG, Noordzeegas of gas uit Rusland is het klimaateffect juist negatief. Dat blijkt uit een studie van CE Delft naar de alternatieven voor gas uit Groningen, die Milieudefensie in november aan de Tweede Kamer heeft aangeboden. “Gas is geen transitiebrandstof maar een brandstof die de overgang naar een fossielvrije energievoorziening juist tegenhoudt”, stelt Ike Teuling van Milieudefensie. “Wij roepen de regering op niet meer te investeren in dure gasinfrastructuur en dubieuze diplomatieke banden met Rusland. In plaats daarvan kan het kabinet beter zorgen dat de hele Nederlandse woningvoorraad energieneutraal wordt, en dat de industrie haar gasverbruik flink omlaag brengt.”

Noorwegen: Oslo eerste hoofdstad ter wereld die haar investeringen fossielvrij maakt +++ **Nederland:** Enschede schrappt als eerste Nederlandse gemeente leges voor groene projecten van burgers en bedrijven +++ **Amsterdamse gemeenteraad unaniem:** we willen weten welke financiële banden de gemeente heeft met de fossiele industrie +++ **Woensdrecht:** DNA-sporen van uiterst zeldzame knoflookpad gevonden op vliegbasis +++ **Duitsland:** Verzekeraar Allianz desinvesteert uit fossiel, en verschuift 4 miljard euro naar duurzame beleggingen waaronder windenergie +++ **Zimbabwe:** Steeds meer voedselgewassen besmet met giftig en kankerverwekkend aflatoxine, vanwege schimmels die door klimaatverandering steeds beter gedijen +++ **Zuid-Afrika:** Ergste droogte

NEDERLAND

Fossiele investeringen verliesgevend

Pensioenfonds ABP verloor de afgelopen jaren maar liefst 9 miljard dollar door haar fossiele beleggingen. Dat schrijft *Duurzaam-nieuws.nl* naar aanleiding van een onderzoek van *Corporate Knights* (‘Bedrijvenridders’), een tijdschrift voor ‘schoon kapitalisme’. *Corporate Knights* analyseerde de investeringen van veertien fondsen die samen meer dan 22 miljard dollar misliepen vanwege hun beleggingen in fossiele energie. “Deze analyse maakt duidelijk dat investeringen in kolen, olie en gas niet alleen schadelijk zijn voor ons klimaat, maar dat ze ook een groot financieel risico vormen voor het pensioen van ABP-deelnemers”, zegt Vatan Hüzeir van actiegroep ABPfossielvrij, tegen *Duurzaam-nieuws*.

NEDERLAND

Amsterdamse fietspaden scooterervrij

De hoofdstad mag scooters voortaan van het fietspad weren. Het kabinet stond dit tot nog toe niet toe, maar daarin komt verandering. Fietzers, voetgangers en omwonenden hebben daardoor minder overlast van de stank, herrie en het rijgedrag van de scooteraars. Fietspaden in binnensteden zijn overvol en fietsers ademen enorme hoeveelheden schadelijk ultrafijnstof in als zij bijvoorbeeld achter scooters voor het stoplicht staan. “Een klein beetje meer afstand tussen scooters en fietsers maakt al veel uit voor de hoeveelheid vervuiling die fietsers inademen”, reageert Anne Knol van Milieudefensie. “Dit is dus een goede stap, maar uiteindelijk moeten de meest vieze scooters en brommers, vooral de tweetakters, volledig uit het straatbeeld verdwijnen. De elektrische fiets is een prima alternatief.”

Foto: Marten van Dijk

AFRIKA

Illegaal hout via China naar Europa

Het tropisch regenwoud in het Congobekken is het thuis van bedreigde dieren als olifanten, mensapen en talloze vogel- en vlindersoorten. Het gebied is ruim 200 miljoen hectare groot (dat is vijftig keer Nederland), voorziet in de levensbehoeften van meer dan 75 miljoen mensen en vormt een gigantische koolstofopslag. Sinds 1990 verdwijnt daar volgens conservatieve schattingen jaarlijks een half miljoen hectare bos. Uit recent onderzoek van

Greenpeace blijkt dat illegale houtkap voor de export hierin nog altijd een grote rol speelt. “In Europa is het verhandelen van illegaal gekapt hout verboden, maar dit wordt slecht gehandhaafd”, weet Hilde Stroot van Greenpeace. De Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) moet in Nederland controleren of bedrijven er alles aan doen om te voorkomen dat ze illegaal hout verhandelen. “Bedrijven die bij een inspectie

niet aan die zorgvuldigheidseisen voldoen, krijgen nu hooguit een waarschuwing”, zegt Stroot. De Nederlandse en Europese autoriteiten moeten hun eigen houtbeleid dus strenger handhaven. En daarnaast de hout-import uit China beter controleren. Want veel illegaal gekapte bomen uit het Congobekken gaan naar China, om vervolgens als stoel of okoumé-vloer alsnog op de Nederlandse markt te komen. De NVWA moet dus aan de slag.

RWANDA

Zo(n) kan het ook

Binnen een jaar speelde Rwanda het klaar: het bouwde een zonne-energiecentrale van ruim 28 duizend zonnepanelen, waarmee de nationale opwekcapaciteit gelijk met 6 procent toenam. Vijftienduizend huishoudens worden ermee van elektriciteit voorzien, en de centrale levert lokaal 350 banen op. “Zonne-energie is de toekomst voor Afrikaanse landen”, vertelt opzichter Twagirimana aan *The Guardian*, dat een kijkje nam bij het project. De energiecentrale ligt op het land van een dorp dat is opgezet om door de genocide wees geworden kinderen op te vangen. Tot genoegen van de manager staat het jongerendorp door alle bezoeken van hoogwaardigheidsbekleders en celebrities aan het bijzondere energieproject ook meer in de picture. De Nederlandse ontwikkelingsbank FMO is een van de financiers van het zonneproject.

sinds 1982, 2,7 miljoen huishoudens kampen met watertekorten +++ **Verenigd Koninkrijk:** Anti-jachtactivisten met mes gestoken door woedende jagers +++ Prijzengeld van **1 miljard Britse pond** voor CO₂-opslag competitie geannuleerd door Britse overheid +++ **Japan:** Cyberaanvallen van Anonymous als protest tegen dolfijn- en walvisjacht +++ **Verenigde Staten:** Geen bouwvergunning voor omstreden Keystone-pijpleiding voor transport teerzandolie van Canada naar VS +++ **Portland,** Oregon wil geen nieuwe infrastructuur meer voor fossiele industrie binnen haar gemeentegrenzen +++ Aanklager **New York** onderzoekt mogelijke misleiding door Exxon Mobil over risico’s klimaatverandering +++

Kort | **Van onze website**

Samenstelling Freek Kallenberg *Down to Earth* publiceert nog veel meer dan je misschien denkt. Onze website staat vol stukken die niet in het magazine verschijnen. Hier lichten we er een paar uit. Vind veel meer op **downtoearthmagazine.nl**. **Klik!**

Reportage

Het effect van echt eten

Door: Liesbeth Sluiter | Lengte: 1250 woorden
Url: <https://downtoearthmagazine.nl/?p=35329>

Foto: Liesbeth Sluiter

Hoe zou je koken als geld geen rol zou spelen? Dat vroeg directeur Marco Wisse aan de koks in zijn centrum voor geriatrische zorg Naarderheem. Sindsdien wordt daar niet meer opgewarmd, maar écht gekookt, met verse ingrediënten, vaak biologisch en van het seizoen. Duurder? Nauwelijks. Een reportage met opmerkelijke resultaten.

Interview

“Aan die fixatie op groei moet een einde komen”

Door: Wendy Koops | Lengte: 1500 woorden
Url: <https://downtoearthmagazine.nl/?p=35672>

Een week voor de Klimaattop lanceerde Renée Scheltema haar scherpzinnige documentaire *Normal Is Over*. Hierin onderzoekt ze waarom groei nog steeds onze heilige graal is, terwijl de Aarde oneindige groei duidelijk niet verdraagt. Oplossingen biedt ze ook: “We moeten naar een systeem dat is geënt op het verbeteren van de planeet.”

Verslag

Klimaat gaat over arm en rijk

Door: Manuel Beterams | Lengte 2200 woorden
Url: <https://downtoearthmagazine.nl/?p=35534>

“De onderhandelingen in Parijs gaan niet zozeer over klimaatverandering, maar veel meer over politieke economie en instandhouding van het systeem. En uiteindelijk gaan de onderhandelingen over de vraag: wie mag er blijven leven en wie moet er sterven?” Met deze conclusie vatte Asad Rehman van Friends of the Earth het symposium van *Down to Earth* en Milieudefensie over klimaaturgentie treffend samen. Manuel Beterams brengt verslag uit.

Achtergrond

Indonesië brandt mede dankzij palmolieplantages

Door: Manuel Beterams | Lengte: 2600 woorden
Url: <https://downtoearthmagazine.nl/?p=35621>

Door de branden in de bossen en op de wijdverbreide palmolieplantages van Indonesië zitten mensen al maandenlang in dikke, giftige smog met rampzalige gevolgen voor hun gezondheid. Unieke planten en dieren, waaronder de orang-oetan, lopen eveneens gevaar. Uit dit artikel blijkt dat een belangrijke oorzaak ligt bij bedrijven die hun palmolieplantages laten branden voor een paar centen meer winst.

Foto: Victor Barro

Reportage

EXPO 2015: hoe kun je de wereld voeden zonder boeren?

Door: Hans Wetzels | Lengte: 2100 woorden
Url: <https://downtoearthmagazine.nl/?p=35463>

Het hoofdthema van de Wereldexpo in Milaan deze zomer was voedsel. Toch was er geen boer te vinden op de dure tentoonstelling. Voedselbeweging Slow Food liet als protest enkele duizenden boeren overvliegen naar Noord-Italië. Hans Wetzels doet verslag uit Milaan.

Foto: Hans Wetzels

Foto: Hans Wetzels

Reportage

Landgrabbing in Roemenië

Door: Hans Wetzels | Lengte: 1900 woorden
Url: <https://downtoearthmagazine.nl/?p=35638>

Onlangs werd bekend dat de Nederlandse Rabobank in Roemenië grote lappen landbouwgrond op al dan niet illegale wijze heeft gekocht. Sinds Roemenië toetrad tot de EU azen veel grote internationale bedrijven op de extreem vruchtbare landbouwgrond in het land. Ten koste van de kleine Roemeense boeren, zo blijkt uit deze reportage.

Opinie

“Bescherm het klimaat-verdrag tegen TTIP”

Door: Geert Ritsema en Freek Bersch | Lengte: 650 woorden
Url: <https://downtoearthmagazine.nl/?p=35695>

Kleine lettertjes in handels- en investeringsverdragen zorgen ervoor dat de bescherming van handel en investeringen wereldwijd juridisch zwaarder weegt dan de bescherming van ons klimaat. Daarom moet er volgens Milieudefensie een clausule in het klimaatakkoord komen die ervoor zorgt dat klimaatafspraken in het vervolg niet meer kunnen worden ondermijnd door schadeclaims van multinationals.

Foto: Marten van Dijk

Bijlo belt...

... de oprichter van de AAVP

“De Visser...”
“Dag meneer de Visser, met Vincent Bijlo. Mag ik u iets vragen over de AAVP?”
“Ja, natuurlijk, ga uw gang.”
“Loopt het storm met steunbetuigingen?”
“Ja, de Anti Asielzoekers Vispas Partij is een schot in de roos. Ik heb een snaar geraakt, het zit onze eigen vissers heel hoog.”
“Wat?”
“Dat asielzoekers een gratis vispas krijgen. Dat is schandalig!”
“Waarom?”
“Nou, A: het is belachelijk dat wij voor die pas moeten betalen en dat zij die gratis krijgen en 2:”
“2? Als u A zegt moet u B zeggen.”
“Als ik 2 wil zeggen zeg ik 2! 2: Ze vissen alle vis voor onze hengels weg. Het is onze vis. Eerst al dat gedoe met die Polen... Er komen hier duizenden Polen, elk weekend weer, met ongeldige Poolse vispassen...”
“Viesjapazje heten die daar he?”
“Weetikveel hoe die dingen heten, je hebt er niks aan. Maar de vis bijt wel! Die vis die weet niet dat de vispas van zo’n Poolse visser ongeldig is. En ze gebruiken Pools aas, ook verboden, maar niemand handhaaft. Nu krijgen we ook nog eens Achmed en Mohammed op onze vaste stek. Genoeg is genoeg! Een asielzoeker met gratis pas, vist leeg onze sloot en plas. Dacht u nou heus, meneer Bijlo, dat die mensen zijn gevlucht voor de oorlog? Ach welnee, de vis daar was op. Heel zielig natuurlijk, maar waarom moeten ze dan onze vis vangen. En terugzetten ho maar. Ze eten de vis op. Dat is het ergste dat je vissen kunt aandoen, een vis heeft recht op terugzetting, dat staat in onze statuten, artikel zes lid drie. Ze pakken ons onze hobby af.”
“Heeft u al een vissende asielzoeker gespot?”
“Nee, ik niet. Hij zou nog niet jarig zijn als ik hem zag.”
“Maar collega-vissers van u wel, neem ik aan.”
“Bij mijn weten niet, nog niet.”
“Maar hoe weet u dan dat ze de vis opeten?”
“Omdat dat gewoon zo is. Zo zijn ze, ze pakken wat ze pakken kunnen, bed, bad, brood, vis.”
“Misschien vinden ze pleziervissen wel een hele stomme sport. Een vis vangen en dan het haakje uit zijn bek trekken, met alle verwondingen van dien en dan die vis weer terugflikkeren. Weet u, meneer De Visser, ik ben het volledig met u eens, asielzoekers mogen geen gratis vispassen.”
“Hehe, eindelijk erkenning.”
“Nee, dat niet, ik vind, meneer De Visser, dat niemand voor zijn plezier moet vissen. Daaaag!”

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Als een van de weinigen weet beroepsavonturier en journalist Bernice Notenboom wat klimaatverandering nu daadwerkelijk doet in de koudste gebieden van onze planeet. “Grote Noordpoolexpedities kunnen binnenkort niet zomaar meer.” Tekst **Annemarie Opmeer** Beeld **Naturalis**

“Ik zit vast op het vliegveld door een sneeuwstorm”, schrijft klimaatjournalist Bernice Notenboom me op Skype. “Morgen ben ik thuis, dan proberen?” Een interview plannen met de veelgevraagde beroepsavonturier bleek nogal een uitdaging, want niet alleen is ze veel op pad, het ‘thuis’ waar ze het over heeft is niet in Nederland, maar in Brits-Columbia, Canada. Een plek die koud is, bergachtig, dunbevolkt. En afgelegen. “Ik ben soms meer met logistiek bezig dan met andere dingen, zeker omdat ik afwisselend in Nederland ben. Maar als ik niet hoeft te reizen, dan is er geen mooiere

plek op de wereld dan hier. Ik hou van de stilte, de lichten, de kleuren, en er zijn weinig mensen. Zeker als er sneeuw ligt vind ik het adembenemend.”

Ze beklom de Mount Everest, kajakte door Mali. Voor de televisieserie *Klimaatjagers* reisde ze naar zes extreme plekken op aarde waar kantelpunten in het klimaat kunnen plaatsvinden. Samen met weervrouw Margot Ribberink maakte ze de film *Desert Alert*, over de gevolgen van klimaatverandering in ontwikkelingslanden. Maar waar andere mensen warm worden van het regenwoud of het strand, gaat het hart van Bernice Noten-

“De Noordpool is van slachtoffer van klimaatverandering nu een drijvende kracht geworden”

boom sneller kloppen van de kou. Die kou, daar maakt ze zich zorgen over.

Als een van de weinigen heeft zij onderzocht wat klimaatverandering nu werkelijk betekent op de grond in de poolstreken. Talloze keren bezocht ze die. Over haar reizen naar de Zuidpool, Noordpool, Groenland en Siberië schreef ze het boek *Tegenpolen*. En

in april 2014 ging ze opnieuw. Ze begon samen met twee poolwetenschappers aan een brute tocht over het ijs, in vijftig dagen van de geografische Noordpool naar Canada, voor een film die de kwetsbaarheid van de Noordpool moet laten zien: *The Arctic March*. Ironisch genoeg waren de omstandigheden zo slecht, dat ze de expeditie moesten afbreken. Op het symposium van Milieudefensie →

De laatste pooltocht van Bernice Notenboom

→ en *Down to Earth* op 31 oktober liet ze met filmpjes en wereldkaarten zien wat er mis ging.

“Normaal gesproken is het poolgebied prima voor expedities, het is een extreme plek, natuurlijk wel, maar tegelijk zijn het stabiele omstandigheden, daar kun je goed op plannen. Helaas is dat allang niet meer zo. Het weer tijdens onze tocht was zo veranderlijk, ik had nog nooit zoiets meegemaakt. We hadden storm na storm, je zichtbaarheid is dan nul. Heel erg gevaarlijk. En het ijs was in zulke slechte staat. Mensen hebben geen idee wat klimaatverandering betekent in het poolgebied. Dat betekent dus letterlijk zwemmen met je slee.”

Het meest verraderlijke bleek de ijsvlakte zelf, die drijft, waardoor de koers telkens bijgesteld moet worden. Hoe hard ze ook naar het westen skieden, het ijs onder ze dreef ze oostwaarts. “Dan kijk je op je GPS en vraag je je eerst af of het wel klopt.” Op weg naar Canada zaten ze ineens in de buurt van Groenland – het verkeerde continent! – en hoe verder ze afdreven, hoe groter het risico dat ze niet meer gered konden worden. Op een gegeven moment naderde de datum waarop de vliegmaatschappij de laatste vlucht maakte om mensen van het ijs te halen: 12 mei. Daarna waren ze op zichzelf aangewezen. Zouden ze het halen als ze door zouden lopen? De rekensom was onverbiddelijk. Ze verbrandden zesduizend calorieën per dag, de voorraden waren precies afgemeten, en het zwaarste deel moest nog komen: het smeltende ijs bij de kust zou ophopende ijsschotsen veroorzaken. Nee. Ze zouden het niet halen. Ze konden niet anders dan zich laten ophalen. Een droom viel in duigen. “Ik heb twee dagen alleen maar gehuild,” zei ze erover.

Toch werken ze op dit moment nog hard door aan de film en wil ze de tocht volgend jaar alsnog afmaken, zegt ze me over Skype. “Als ik het geld bij elkaar krijg.”

Verwacht je hierna in de toekomst dit soort tochten opnieuw te kunnen maken?
“Nee, dit wordt wel een van de laatste keren dat dat kan. Grote expedities kunnen straks niet zomaar meer. Niet omdat je niet over het ijs zou kunnen lopen. We zijn ons hele logistieke netwerk kwijt. Je vindt gewoon bijna geen vliegmaatschappij meer die op dit gebied wil vliegen, omdat ze de verzekeringen niet meer rond krijgen. We zouden het nog de andere kant op kunnen doen, van Rusland naar de Noordpool trekken en dan samenwerken met de Russen, kijken of die nog wel willen vliegen, maar dat houdt op een gegeven moment ook op. Dat is niet alleen vervelend voor mij, maar ook een ramp voor wetenschappers. Satellieten worden gelukkig steeds beter, zo hebben we de Cryosat die ijsdikte kan meten, maar uiteindelijk moeten er wetenschappers naar zo’n gebied om te bevestigen of die metingen kloppen, om vast te stellen wat er echt gebeurt. Als je dat niet meer kunt doen is dat een enorm verlies. Poolonderzoek kan binnenkort alleen nog in de zomer, op ijsbrekers. Maar zodra je van het ijs afhankelijk bent voor je expeditie kan het niet meer.”

Waarom is juist de Noordpool zo belangrijk voor klimaatonderzoek?
“De Noordpool is drijvend zeeijs en heeft daarmee een veel grotere invloed op het klimaat dan de Zuidpool, dat grotendeels bestaat uit landijs. In Antarctica veranderen

ook wel dingen, zeker als je kijkt naar het schiereiland, dat is zeeijs. Maar die ijskap op land is drie, vier kilometer dik, daar hebben we nog even tijd. Het noordpoolijs is veel gevoeliger voor klimaatverandering. Hoeveel ijs daar ligt heeft direct invloed op de warme en koude stromen in de oceaan en de atmosfeer, en bepaalt zo wereldwijd het klimaat. Het smeltende ijs daar is een enorme versterkende kracht. We kunnen modelleren wat we willen, maar de ontwikkelingen gaan zo snel dat we er de statistieken niet bij kunnen hollen. De geografische Noordpool is al ijsvrij in de zomer, maar een echt ijsvrije pool in de zomer wordt verwacht in 2030. Dat is niet zo ver weg meer. Zoiets hebben wij als mensheid nog nooit meegemaakt. Ijs kent geen halve maatregelen, het is ijs, of het is water. Als het herstelt kan het ineens de andere kant op gaan. De Noordpool is van slachtoffer van klimaatverandering nu een drijvende kracht geworden.”

Op ons symposium zei je dat je vindt dat iedereen die beslissingen over klimaat neemt, eens zelf moet gaan kijken in het arctisch gebied. Wat wil je dat ze zien?
“Als je zomaar wordt neergezet in zo’n gebied, dan kun je nog niets plaatsen, want je weet niet hoe het hoort te zijn. Je hebt een kader nodig. Ik zou ze dieren willen laten zien. Walrussen die ijs nodig hebben om op te rusten met hun jongen, en die, omdat er nu te weinig zeeijs is, zich nu massaal verdringen, elkaar doodrukken. Ijsberen in gebieden waar ze normaal nooit voorkomen, en die te veel moeten zwemmen om aan hun voedsel te komen. En de mensen in het gebied. Inuit die veel verder moeten gaan om te kunnen jagen. Ik kom er ook niet

“Het debat over klimaat wordt beheerst door jubelverhalen over oplossingen, maar als je weet wat er speelt, dan weet je dat dat niet niet snel genoeg gaat”

dagelijks natuurlijk, maar ik hou de statistieken wel bij, ik lees de laatste artikelen. Als je op een ijsvlakte staat, dan maakt het uit als je de feiten kent. Als je weet dat het ijs waarop je staat twee dagen daarvoor nog zee was, een enorme vlakte die straks helemaal weer weg is. Dat raakte mij vooral omdat ik weet dat dat eigenlijk niet zo zou moeten zijn, dat dat allemaal meerjarenijs hoort te zijn.”

Is er wat veranderd de afgelopen jaren in de reacties die je krijgt op je verhaal over klimaatverandering?
“De grootste verandering is dat mensen het gevoel hebben dat ze het nu wel weten, ze willen het vooral hebben over wat ze kunnen doen. En als ik dan doorvraag, blijkt dat ze een heleboel dingen niet weten. Het lijkt alsof de hele informatieverspreiding is doodgebloed, de bewustwording is weg. Dat merk je ook bij makers, die stappen snel over de feiten heen omdat ze het ‘allemaal al gehoord’ hebben. Klimaatontkenners, daar ga ik niet mee in discussie, dat vind ik zinloos, als je nu nog gelooft dat dit ‘natuurlijke variatie’ is of iets dergelijks, dan heb je je kop in het zand gestopt. Maar sommige mensen die zich wel zorgen maken over klimaatverandering, weten het verschil niet eens tussen de Noordpool en Spitsbergen! Zulke dingen komen vaker voor dan je denkt. Ik ben dan misschien een uitzonde-

ring, maar voor mij werkt het zo dat als ik me ergens voor inzet, dat ik dan ook haarfijn wil weten hoe het in elkaar zit.”
Is het niet juist heel fijn dat je mensen niet meer hoeft te overtuigen?
“Dat is fijn, maar het grote nadeel van het gebrek aan bewustwording is dat het debat over klimaatverandering beheerst wordt door jubelverhalen over technologische oplossingen; groene bedrijfsinitiatieven, verantwoord entrepreneurship... Circulaire economie heb je nu, cradle to cradle was een tijd heel populair. Dat gaat allemaal om één ding, namelijk dat we kunnen blijven rijden en vliegen en leven zoals we altijd deden. Maar als je weet wat er speelt, dan weet je dat dat niet snel genoeg gaat. We hebben echt een systeemverandering nodig, anders komen we er niet.”

Denk je dat meer feitenkennis het verschil maakt?
“Feiten zijn gewoon feiten. Uiteindelijk moeten we daar voorbij, we moeten naar een waardeoordeel. Wij mogen deze planeet niet kapotmaken met wat we doen. Helaas is het moeilijk om daar te komen. Wetenschappers worden doodgegooid met dat ze een mening moeten hebben, maar de meesten zien dat niet zitten. In Nederland, bijvoorbeeld, is de wetenschappelijke wereld heel competitief, er is weinig geld en je mening

kan je je fondsen kosten. Dus zie je dat de meeste wetenschappers hun hachje beschermen. Die paar die zich zo hartstochtelijk inzetten voor het klimaat dat ze zich daar niets van aantrekken, zijn dan ook de paar die je in de media ziet. Maar ik spreek heel veel wetenschappers achter de schermen, voor *Klimaatjagers* heb ik er wel 150 gesproken, en die maken zich allemaal echt zorgen. Het is enorm frustrerend, als media-maker, want de dingen die ze zeggen zijn werkelijk prachtig, maar zodra je er een camera op zet, verandert het helemaal.”

Haar tijd in Canada is beperkt, snel vliegt Bernice weer naar Europa, op weg naar Parijs, naar de klimaatop die plaatsvindt terwijl dit blad bij de drukker ligt. “Ik ben blij dat de klimaatop niet is afgelast. Dat zou zo’n enorm zwaktebod zijn geweest. Veel evenementen gaan niet door, maar mijn filmvertoning wel. Ik wilde eigenlijk met Marjan Minnesma van Urgenda meelopen naar Parijs, maar ik heb uiteindelijk besloten met de treinrit mee te gaan, zodat ik in korte tijd zo veel mogelijk beleidsmakers kan spreken. Ik hoop zo veel mogelijk mensen te bereiken met mijn boodschap.” □

“Je vindt bijna geen vliegmaatschappij meer die op de Noordpool wil vliegen”

Een wet voor de Aarde

Het klinkt ontzettend hoopvol: een internationale ecocidewet die schendingen van ecosystemen strafbaar maakt. ‘Advocaat van de Aarde’ Polly Higgins pleit er al jaren voor. Mooie bijkomstigheid: “Internationaal strafrecht gaat boven handelsverdragen.” Tekst **Liesbeth Sluiter**

Beeld **Ruth Davey, creative commons**

“De klimaatonderhandelingen in de VN zijn inherent gebrek-kig”, zegt Polly Higgins. “Vijf landen leveren de meerderheid van de deelnemers, omdat rijke landen grote delegaties kunnen sturen. Kleine eilandstaten delen soms met zijn vijven één onderhandelaar. Dat schept machtsongelijkheid. Terwijl de zakenwereld aan tafel wordt uitgenodigd, hebben ngo’s en inheemse gemeenschappen slechts de status van waarnemer. Het is al 21 jaar een praatclub waarin *big business* zijn belangen kan vertegenwoordigen. De ecocidewet is effectiever.”

In 2010 ging de Schotse advocaat Polly Higgins de boer op om de wereld ervan te overtuigen dat ecocide thuishoort in het rijtje misdaden tegen de vrede – naast genocide, misdaden tegen de menselijkheid, oorlogsmisdaden en agressie (foltering), het gruwelkwartet waarvoor in 1998 het Internationaal Strafhof werd opgericht. Higgins sprak de Verenigde Naties toe, hield TED-talks, schudde ngo’s op, schreef boeken, praatte met ministers, juristen en inheemse volken. De respons groeit. Overal ter wereld scharen juristen zich achter Higgins’ initiatief. Haar boek *Eradicating Ecocide* kreeg in Engeland een publieksprijs. In

Nederland zet de online gemeenschap Stop Ecocide de ecocidewet op de kaart. De VPRO zond onlangs de *Tegenlicht*-documentaire *Advocaat van de aarde* uit; bij de daaropvolgende *meet up* in Amsterdam besloot het massaal aanwezige publiek tot een extra bijeenkomst om acties in Nederland te beramen. Op 1 december behandelde de Tweede Kamer een motie van de Partij van de Dieren en D66, die de regering vroegen ecocide toe te voegen aan de misdaden berecht door het Internationaal Strafhof. De motie kreeg

alleen steun van GroenLinks en de groep Kuzu/Öztürk, en werd verworpen. In internationale fora als het Europees Parlement en de VN vindt het pleidooi voor de ecocidewet wel gehoor, zij het vooralsnog met weinig concreet resultaat.

Olof Palme

Het idee is niet nieuw. In een toespraak tot de VN in 1972 plakte de Zweedse premier Olof Palme het etiket ecocide op de Vietnamoorlog. Dat leidde in 1973 tot een Ecocide

Deelnemers van de extra *Tegenlicht meet up* brachten bij de Klimaatparade van 29 november de ecocidewet onder de aandacht.

Conventie, die het Internationaal Strafhof later in afgezwakte vorm gebruikte bij de definitie van oorlogsmisdaden. Milieuvervuiling is op korte termijn vaak winstgevend; effectieve wetgeving kan dus rekenen op tegenwerking. “Onlangs werd bekend”, zegt Higgins, “dat tot vlak voor de oprichting van het Internationaal Strafhof ecocide nog werd genoemd als vijfde misdaad tegen de vrede. Vier landen hebben dat verhinderd: de VS, Engeland, Frankrijk en Nederland. Landen met grote belangen in olie, kernenergie en genetische modificatie.” Net als de klimaatonderhandelingen heeft dus ook de ecocidewet al een lange en schrale geschiedenis. Waarom zou die dan toch de voorkeur verdienen? Op de eerste plaats is de weg naar het einddoel simpeler. Eén staatshoofd moet in de VN een amendement op de wet betreffende

misdaden tegen de vrede agenderen. Voor aanneming is tweederde van de stemmen nodig, volgens het principe één staat één stem. Het helpt dat de 54 kleine eilandstaten die door zeespiegelstijging dreigen te verdrinken, ruim de helft daarvan vertegenwoordigen. Na aanneming moeten staten de wet ratificeren, wil die in hun land van kracht worden. “Maar de ecocidewet is ook fundamenteel anders dan klimaatonderhandelingen”, zegt Higgins fel. “Het betekent dat de samenleving een morele kwestie omzet in strafrecht. Vergelijk het met het moment waarop we slavernij in de ban deden. Strafrecht houdt in dat de staat actie onderneemt ter bescherming en uit naam van de burgers, en dat daders in de gevangenis kunnen belanden.” De CEO van een kolencentrale bijvoorbeeld? “Absoluut. Zoiets is onmogelijk onder de

huidige internationale milieuwetten want dat is *soft law*: verdragen, conventies en protocollen, zonder handhavingsmiddelen. Engeland heeft het nucleaire non-proliferatieverdrag ondertekend, maar verhandelt gewoon kernwapens.” Strafrecht is ook een andere arena dan het burgerlijk recht, waarin de ene partij de andere een proces aandoet en het resultaat hoogstens een boete of schikking is. Higgins geeft een recent voorbeeld. “Een bedrijf loost in Brazilië jarenlang arsenicum en kwik op een stuwmeer. De dam breekt, het vervuilde water doodt alles wat leeft in een 500 kilometer lange rivier. De grootste Braziliaanse milieuramp ooit. Het bedrijf krijgt een boete en kan doorgaan. Als ecocide een misdaad was, zou de staat de CEO kunnen straffen en misschien zelfs het bedrijf liquideren. Zoiets werkt ook preventief. Iemand →

→ die ergens CEO wil worden, zal de risico's van dat bedrijf verdomd goed onderzoeken. Aandeelhouders zullen transparantie eisen."

Zorgplicht

Ook overheidsvertegenwoordigers liggen onder vuur als de ecocidewet van kracht wordt. Niet alleen als zij actief het milieu verwoesten, maar ook als ze nalaten de bevolking te beschermen – denk aan Groningen en de gaswinning. Of aan het Urgenda-proces, waarin de rechter de staat veroordeelde omdat die te weinig onderneemt tegen klimaatverandering, wat haar burgers in gevaar brengt. De overheid ging in beroep met het argument dat ze op dit vlak geen zorgplicht heeft, en dat klopt. De ecocidewet zou die ontsnappingsroute blokkeren.

"Het echt radicale", zegt Higgins, "is dat de wet verder gaat dan straf; men moet verantwoordelijkheid nemen voor de Aarde. Nu mag men die schade toebrengen, omdat veel huidige wetten eigendom beschermen. Bedrijven schakelen niet over op schone energie omdat de wet hen gebiedt allereerst de aandeelhouder te bedienen. Een ecocide-wet die het *First do no harm*-principe uit het internationale recht in praktijk brengt, zou het huidige model op zijn kop zetten door *people* en *planet* boven *profit* te stellen. Rentmeesterschap vóór eigendom. Zorg vóór winst. Een fundamentele verschuiving."

Het aannemen van de ecocidewet lijkt een fluitje van een cent. Toch heeft zich nog geen staatshoofd aangediend om het amendement te agenderen. Zijn er misschien, net als bij de klimaatonderhandelingen, machtige lobby's aan het werk? Robert Kennedy zei in een interview met *Down to Earth* (zie onze website) dat niet de milieuwetten het probleem zijn, maar de horigheid van politiek en media aan het grote geld.

Higgins wil er niet van horen: "Als *big business* een rol had gespeeld bij het criminaliseren van genocide was het nog steeds niet gelukt, want aan genocide valt veel te verdienen."

nen. Staatshoofden paaien met handelsverdragen gaat ook niet op; de bevolking laat hen vallen als ze een deal sluiten terwijl hun land verdrinkt. Kennedy kijkt door de lens van de afgestompte advocaat die zich neerlegt bij 'de gang van zaken'. Hij heeft veel bereikt bij het opschonen van de Hudson rivier, maar met civielrechtelijke middelen alleen is zijn werk nooit af, omdat bedrijven de rechtsgang frustreren en kunnen blijven vervuilen. Texaco Chevron heeft een proces over het dumpen van giftig afval in de Amazone 17 jaar gerekt. Toen ze verloren, wilden ze het proces naar de VS verplaatsen omdat Ecuador een corrupt land zou zijn. Als het Internationaal Strafhof ecocide kan gaan vervolgen, zijn dergelijke spelletjes onmogelijk."

Vogelvrij

Het Internationaal Strafhof is jong, de eerste zaak dateert van 2004. Het is een inhaalslag van de wet in een geglobaliseerde wereld, waarin nationale wetten onvoldoende reikwijdte hebben om misdaden met een internationaal karakter te bestraffen. Ook milieu-misdaden ontsnappen vaak de dans, met name als er transnationale bedrijven in het spel zijn met hun lange, ondoorzichtige productieketens en brievenbussen in belastingparadijzen.

Het Internationaal Strafhof hanteert een principe dat de pakkans in de internationale arena vergroot: *erga omnes*, wat betekent dat rechten en plichten onvoorwaardelijk voor alle staten en individuen gelden. Een ver-

dachte CEO of overheidsfunctionaris kan zich dan wel in een land verschuilen dat het Internationaal Strafhof niet erkent (zoals Amerika), maar buiten die landsgrenzen is hij vogelvrij. Denk aan de Chileense dictator Pinochet die in Engeland werd ingerekend. *Erga omnes* voorkomt ook dat bedrijven hun boeltje oppakken en verhuizen als de grond hen ergens te heet onder de voeten wordt: wat ze doen is overal even strafbaar. En wat óók niet meer kan: verantwoordelijkheid voor een misdrijf ontlopen door verkoop van het bedrijf, zoals Union Carbide deed na de gifgasramp in Bhopal. Onder de ecocidewet is diegene aansprakelijk die de leiding had ten tijde van het misdrijf.

Tot slot kan de wet volgens Higgins ook handelsverdragen als TTIP fatsoeneren. "Internationaal strafrecht gaat boven handelsverdragen. Stel, een multinational wil in Nederland fracken. De minister weigert de vergunning vanwege het gevaar van ecocide. Als het bedrijf wil procederen, kan de regering het op grond van haar zorgplicht aanklagen. En de regering zal winnen. De ecocidewet geeft de overheid een steun in de rug en zal de kwalijke gevolgen van TTIP blokkeren."

De campagne voor de ecocidewet loopt nu bijna zes jaar. Polly Higgins weet zeker dat het gaat lukken, en grote gevolgen zal hebben. "De vraag is niet of, maar wanneer. En deze wet neemt de top van bedrijven en regeringen op de korrel. Die paar duizend mensen die de wereld regeren en haar kunnen veranderen." □

Naam: Jan Jaap van der Wal
Leeftijd: 35 jaar
Beroep: Cabaretier

In *RTL Late Night* sprak je uitgebreid over schaliegas en windmolens. Waarom deze onderwerpen? "Het zijn geen geile onderwerpen, maar juist daarom vind ik ze interessant. Het zijn ook de onderwerpen waarover politiek Den Haag geen besluiten neemt, terwijl het allang duidelijk is dat we de klimaatdoelstellingen voor 2020 niet gaan halen. Het één is ook gerelateerd aan het ander. De winning van schaliegas brengt veel risico's met zich mee en is totaal niet duurzaam. Het leidt af van het onderwerp waar het eigenlijk over moet gaan: duurzame energie, dus: windmolens. Sommige mensen reageren met 'jij zet ook geen windmolen in je tuin'. Nee, ik woon in het centrum van Amsterdam. Dat lukt gewoon niet. Natuurlijk begrijp ik die opmerking, maar daaraan ligt een dieper probleem ten grondslag, namelijk een totaal gebrek aan solidariteit. We kunnen niet op die manier blijven redeneren, want dan komt er niks tot stand."

Wat wil je bereiken? "Bewustwording bij de burgers over hoe de politiek met al zijn machtsystemen in elkaar zit. Men zegt A, beslist B en doet C. Het levert bij mij een woede en een ergernis op die uiteindelijk – zo gaat dat op de een of andere manier bij mij – resulteert in humor. Het werkt heel goed om in een bekend tv-programma aandacht te vragen voor deze thema's, maar ook voor de onnavolgbare processen die daarmee gepaard gaan."

Maak je verschil? "Ik heb niet de illusie dat ik een politiek proces kan tegenhouden, maar ik kan wel een stok tussen de spaken steken zodat de fiets om dondert. Ik bespreek deze zaken ook niet om verschil te maken. Als ik een kantoorbaan had gehad, dan was ik de politiek geëngageerde kantoorman geweest. Ik probeer op mijn eigen manier een paar goed gemikte druppels op de gloeiende plaat te gooien, zoals iedereen dat – vooral op zijn eigen manier – zou moeten doen."

"People en planet boven profit. Rentmeesterschap vóór eigendom. Zorg vóór winst. Een fundamentele verschuiving"

"Politiek levert bij mij een woede en een ergernis op die uiteindelijk resulteert in humor"

Klimaat vluchtelingen ben je niet zomaar

Volgens experts speelde klimaatverandering een belangrijke rol in het uitbreken van de Syrische burgeroorlog. Moet Europa zich voorbereiden op een toenemend aantal klimaatvluchtelingen?

Tekst **Hans Wetzels** Beeld **Anjo Kan, Valery Shanin, ChameleonsEye / Shutterstock.com**

Waarom zijn er zoveel Syrische vluchtelingen onderweg naar Europa op dit moment? De redenen daarvoor zijn complex. Jarenlange repressie door de Syrische regering, religieus fundamentalisme en de sektarische anarchie in buurland Irak hebben allemaal bijgedragen aan de snelkookpan van burgerlijke ontevredenheid die in 2011 uiteindelijk ontplofte en Syrië in een smeulende puinhoop veranderde. Er is echter één belangrijke factor die in de meeste analyses van het conflict over het hoofd gezien wordt. Die factor is klimaatverandering. Eerder dit jaar presenteerde het Earth Institute van de Amerikaanse Columbia Universiteit een rapport over de klimatologische veranderingen die aan de opstand in Syrië voorafgingen. Wat blijkt? Van 2006 tot 2011 werd het platteland van Syrië geteisterd door de ergste droogte sinds mensenheugenis. Boerenfamilies trokken daarom naar de toch al overbevolkte steden van het land en er ontstond een explosief mengsel van uitzichtloosheid in de buitenwijken, voedselschaarste en armoede op het platteland, tegenvallende landbouwopbrengsten en een vervolgens desastreuze reactie van het regime van president Bashar al-Assad dat direct

zijn toevlucht nam tot geweld om elke oppositie de kop in te drukken. Kun je vluchtelingen zoals deze Syriërs dan zien als klimaatvluchtelingen? De discussie hierover is complex, maar maakt één ding heel duidelijk, klimaatverandering gaat niet over klimaat alleen.

Ongewone droogte

Het gebied dat we nu kennen als het Midden-Oosten is een prima voorbeeld. Het was zo'n twaalfduizend jaar geleden de bakermat van de landbouw. De regio gaat echter ook sinds mensenheugenis gebukt onder extreme weersomstandigheden. Toch is er de laatste jaren iets veranderd. De temperatuurstijging die zich de laatste decennia heeft voorgedaan lijkt namelijk structureel te zijn en daarnaast ook nog eens netjes te overlappen met mondiale opwarmingspatronen, zo concluderen de onderzoekers van Columbia Universiteit. Windpatronen die eerder regen vanaf de Middellandse Zee het Syrische binnenland in brachten zijn opeens veranderd en door de stijgende temperaturen verdampt het overgebleven vocht in de toch al uitgedroogde bodem de laatste jaren veel sneller. Een droge periode die in Syrië dus eigenlijk niet heel abnormaal zou zijn geweest, kon door die omstandigheden veranderen in een

aanhoudende en desastreuze droogte die meer dan 1,5 miljoen plattelanders naar de stad dreef, zegt Colin Kelley van de prestigieuze Amerikaanse universiteit: "Het is onmogelijk om te weten of de opstand ook had plaatsgevonden zonder die droogteperiode vooraf. Dit was niet de eerste keer dat er sprake was van droogte in het land. Maar de heftigheid ervan in 2011 was ongehoord."

Kelley is klimatoloog en de hoofdauteur van het rapport van Columbia Universiteit. Volgens hem zijn er nog meer gebieden in het nabije Oosten en in Afrika waar de gevolgen van klimatologische veranderingen in de toekomst voor problemen, en in het slechtste geval voor conflict en meer ontheemden, kunnen gaan zorgen. "Veel landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika zijn absoluut kwetsbaar als het gaat om waterstress of hun voedsel- en energiezekerheid", zegt Kelley. "In de hele regio wordt een algehele temperatuurstijging verwacht die de grond verder zal uitdrogen. Elk land kent natuurlijk zijn eigen context en die moet ook als zodanig bestudeerd worden. We moeten niet te snel conclusies willen trekken. Zo is Jemen recentelijk getroffen door twee ongewoon zware cyclonen. Of die te maken hebben gehad met klimaatverandering weten we dan weer niet. Maar de omstandigheden →

Syrische, Afghaanse en Afrikaanse vluchtelingen arriveren aan de noordkust van het eiland Lesbos, Griekenland

>> Verwachte verandering in neerslag in 2030-2039 op basis van de droogte-indicator PDSI (Palmer drought severity index). Nul is de toestand waarbij de behoefte van vruchtbare grond aan water en de neerslag min of meer in evenwicht zijn. -2 duidt op droogte maar bij -4 is al sprake van extreme droogte. Plus 4 duidt dus op extreme neerslag. Bron: The National Center for Atmospheric Research, VS.

→ in de regio als geheel geven wel alle reden tot grote zorg.” Toch waakt de Amerikaanse wetenschapper ervoor om klimaatverandering aan te wijzen als de hoofdschuldige van de crisis in Syrië: “Wij zijn heel voorzichtig met het veronderstellen van een directe link tussen de Syrische opstand, de droogte en zelfs de invloed van klimaatverandering dáárop. De mensen die op dit moment op de vlucht zijn naar Europa zijn op zoek naar een beter leven en doen dat voor een aantal verschillende redenen. Factoren als werkgelegenheid spelen daarin ook een rol. Het conflict in Syrië een klimaatoorlog noemen is dan ook veel te simplistisch.”

Geneefse Conventies

Alhoewel termen als ‘klimaatoorlog’ of ‘vluchteling’ pas recentelijk in zwang begonnen te raken, is kennis over de grote invloed die klimaatverandering kan hebben op veiligheidsissues en migratiepatronen niet nieuw. In 2001 schatte het Internationale Rode Kruis het aantal mensen op de vlucht voor extreme weersomstandigheden al hoger in dan het aantal oorlogsvluchtelingen op dat moment. In 2009 registreerde de internationale hulporganisatie niet minder dan 36 miljoen mensen als klimaatvluchtelingen. Toch duurde het tot 2014 voordat de eerste klimaatvluchtelingen officieel erkend werden. Een familie uit de kleine eilandgroep Tuvalu in de Grote Oceaan kreeg, met verwijzing naar de zeespiegelstijging, asiel in Nieuw-Zeeland. Het grote probleem is volgens de meeste experts dat het in de meeste gevallen eigen-

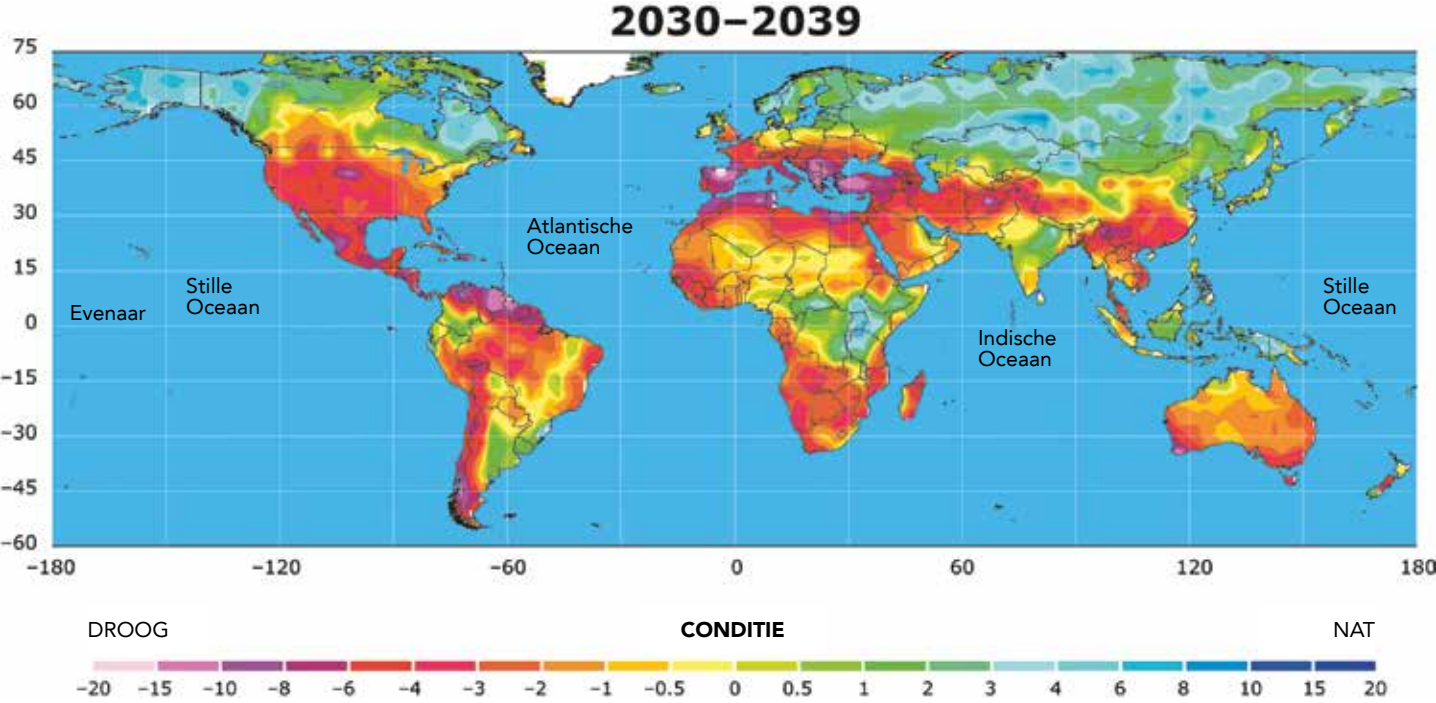
Van 2006 tot 2011 werd het platteland van Syrië geteisterd door de ergste droogte sinds mensenheugenis.

lijk heel erg onduidelijk is wanneer iemand nou echt op drift is geraakt vanwege die klimatologische oorzaken. Er bestaat immers een heel palet aan redenen dat mensen tot migratie kan drijven. Dus wanneer kan iemand zich officieel een klimaatvluchteling noemen? In 2011 gaf het Europees Parlement daarom opdracht aan het International Centre for Migration Policy Development (ICMPD) om klimaatmigratie aan een serieus onderzoek te onderwerpen. Klimaatvluchtelingen worden immers niet beschermd door Geneefse Conventies over humanitair en vluchtelingenrecht en kunnen dus ook geen aanspraak maken op bescherming in de Europese Unie, zoals oorlogsvluchtelingen dat wel kunnen. Een situatie die de EU voor een levensgroot dilemma stelt als zich opeens wel klimaatvluchtelingen aan de poort melden, zegt Marion Noack van het in Wenen gevestigde ICMPD. “Op Europees niveau bestaat er op dit moment geen beleidsinstrument dat speci-

fiek geldt voor personen die vanwege milieu-redenen op de vlucht zijn en ook geen provisies onder bestaande beleidsinstrumenten die dermate breed geïnterpreteerd kunnen worden dat ze inwoners van derde landen kunnen beschermen die door klimaatincidenten getroffen zijn”, schrijven Noack en haar collega-onderzoekers in 2012 in een uitgebreid beleidsadvies aan het Europees Parlement. Er bestaat immers geen internationaal geldende definitie voor wat een klimaatvluchteling precies is.

Tijdelijke status

Eén van de potentiële beleidsinstrumenten die het ICMPD in de studie heeft bekeken om in de toekomst efficiënter om te kunnen gaan met de voorspelde toename in het aantal klimaatvluchtelingen, is het verlenen van een tijdelijke beschermingsstatus aan deze specifieke groep migranten. Mocht er zich een noodsituatie voordoen die een massale migratiestroom richting Europa ten gevolge heeft, dan kan de Europese Raad

Een ambitieus klimaatbeleid de enige manier om de vluchtelingenstromen die de EU vreest te voorkomen

daardoor bijvoorbeeld toestemming geven om vluchtelingenregistratie in dat geval tijdelijk collectief in plaats van individueel af te handelen. Het simpelweg verruimen van wie wel en niet onder de in de Conventie van Genève vastgelegde voorwaarden recht heeft op directe bescherming, is volgens Noack in ieder geval niet realistisch: “Zeker als het gaat om klimaatverandering is het lastig hard te maken dat iemand ook daarom gevlucht is en niet om economische redenen. Die definities zijn op dit moment glashelder. Als je die gaat oprekken kan dat ten koste gaan van de bescherming van bijvoorbeeld mensen die vluchten voor een conflict.” Wat dus ontbreekt is een juridisch mechanisme voor personen die op de vlucht zijn vanwege milieuproblemen als droogte, landdegradatie of verwoestijning die nou geen onmiddellijke noodsituatie opleveren. Dat is lastig, zegt Noack. “Want het effect van klimaatschokken kan in plattelandssamenlevingen groter zijn. Maar in die rurale context kan evengoed het aanpassingsvermogen van mensen groter zijn dan in beter ontwikkelde maar complexere stadssamenlevingen. Wie is dan precies de klimaatvluchteling?”

Ontwikkelingsdoelen

Dat blijft dus lastig vast te stellen. Ondertussen wordt het probleem wel steeds meer onderkend. President van de Europese Commissie Jean-Claude Juncker waarschuwde op

9 september 2015 in Straatsburg voor de dreigende toestroom van klimaatvluchtelingen die Europa in de nabije toekomst te wachten zou staan. Ook de Franse president Hollande deed een duik in het zakje door te waarschuwen voor ‘miljoenen’ in plaats van de huidige ‘honderdduizenden’ vluchtelingen als gevolg van de klimaatverandering. Frank Biermann, hoogleraar politicologie & milieubeleid aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, denkt er net zo over. Hij schreef in 2010 al een alarmerend rapport waarin hij stelt dat het aantal klimaatmigranten in 2050 wel eens zou kunnen oplopen tot 200 miljoen. Of zijn apocalyptisch klinkende schatting realistisch is, ligt voor een groot deel aan de gebruikte definitie, zegt Biermann. Mensen die een door zeespiegelstijging bedreigde Nijldelta moeten ontvluchten zijn zonder twijfel klimaatvluchtelingen. Maar of mensen die met geweld van hun landbouwgrond worden verdreven om plaats te maken voor een palmolieplantage dat ook zijn, is minder duidelijk: “De vraag is inderdaad wie je meetelt in zo’n definitie”, zegt Biermann. “Vaak ontbreekt immers de directe causaliteit. Maar dat mag geen excuus zijn om de ernst

van het probleem te ontkennen. Hoe realistisch het aantal van 200 miljoen vluchtelingen in 2050 is weet niemand. Ik kies ervoor het gevaar niet te bagatelliseren. Dat getal is geen voorspelling. Het is een indicatie van wat er kan gebeuren als we niets doen.” Om een chaotische toekomst vol klimaatmigranten te voorkomen moet de discussie dan ook helemaal niet gaan over migratiebeleid of de omgang met migranten, zegt hij stellig. Volgens hem is een ambitieus klimaatbeleid de enige manier om de vluchtelingenstromen die de EU vreest te voorkomen. En om coherent klimaatdoelen te kunnen coördineren is mondiaal beleid noodzakelijk, stelt hij in zijn boek. Een voorbeeld van hoe zo’n mondiaal systeem eruit zou kunnen zien, zijn in Biermanns optiek de in september ondertekende Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties: “Die zeventien doelen zijn een prachtig framework voor regionaal, nationaal en internationaal beleid. Onze regeringen moeten nu aan de slag om de Duurzame Ontwikkelingsdoelen te vertalen in concrete beleidsprogramma’s. De landen die het meest de gevolgen gaan ondervinden van klimaatverandering kunnen daaraan →

Er bestaat geen internationaal geldende definitie voor wat een klimaatvluchteling precies is

De implicaties die klimaatproblemen gaan hebben voor internationale veiligheid en stabiliteit worden politiek onderschat

→ niet in hun eentje het hoofd bieden. Om meer klimaatvluchtelingen te voorkomen moet een land als Nederland daarom in zijn ontwikkelingsbeleid rekening houden met mondiaal vastgelegde duurzaamheidsprincipes, maar ook de uitstoot van broeikasgassen terugbrengen en een buitenlandbeleid formuleren dat op een lijn ligt met die duurzaamheidsagenda.”

Escalatie

Het Amerikaanse Pentagon noemt klimaatverandering bovendien een ‘*threat multiplier*’. Het kan immers het laatste zetje zijn voor onrust in landen waar de verhoudingen toch al onder druk staan, waardoor de kans op conflicten vervieelvoudigt. Maar de implicaties die klimaatproblemen gaan hebben voor internationale veiligheid en stabiliteit zijn een politiek onderschat fenomeen, volgens Francesco Femia. Hij is medeoprichter en directeur van het in Washington D.C.

gevestigde Center for Climate and Security (CCS). Deels komt die onderschatting door die uiterst onduidelijke en onnoemelijk complexe oorzaak-gevolgrelaties, stelt hij. Wie uiteindelijk de gevolgen gaat dragen van mondiale klimaatverandering is immers vooralsnog koffiedik kijken. Venetië kan evengoed te maken krijgen met zeespiegelstijging als de Malediven. En waar die klimatologische veranderingen het laatste duwtje zullen zijn in de richting van politieke instabiliteit en vluchtelingenstromen is al even moeilijk te voorspellen, benadrukt hij: “Natuurlijk moeten we de plekken die al te lijden hebben onder chronisch watertekort, honger of een falende staat scherp in de gaten houden”, zegt Femia. “In Somalië, bijvoorbeeld, bestaat helemaal geen centraal gezag, klimaatschokken zullen daar absoluut desastreus zijn. Maar in het geval van Syrië zag niemand binnen de internationale gemeenschap aan-

Overstromingen in Nahal Habsor, Israël.

komen dat het nou juist daar zou misgaan. Zelfs onder het repressieve regime van Assad was het land stabiel en werd over de rand geduwd door een aanhoudende droogte waardoor er allerlei factoren opeens bij elkaar kwamen in een giftige mix. We zullen veel breder in kaart moeten gaan brengen waar in de toekomst problemen kunnen gaan ontstaan als we verdere escalaties willen voorkomen. In Syrië hadden veel waterproblemen op het platteland bijvoorbeeld opgelost kunnen worden door middel van betere irrigatietechnieken.” Migratiebeleid, duurzaamheid en veiligheidsbeleid hangen allemaal samen, zegt de Amerikaan. “Het oplossen van klimaatproblemen behoort niet alleen tot het domein van ontwikkelingsministeries of milieuorganisaties. Dit moet op het hoogste politieke niveau aangepakt worden. Dat klinkt heel ambitieus. Maar die ambitie is wel wat er nodig gaat zijn om mondiale instabiliteit te voorkomen.”

Vluchtelingenbeleid gaat dus niet alleen over vluchtelingen net zoals klimaatproblemen over veel meer gaan dan klimaat alleen. Een muur om Europa bouwen om vluchtelingen buiten te houden en niks doen aan consistent en ambitieus klimaat-, ontwikkelings- en zelfs veiligheidsbeleid gaat geen zoden aan de dijk zetten en is zelfs gevaarlijk, waarschuwt Femia: “We moeten het grotere plaatje leren zien en goed bedenken welke impact klimaatverandering heeft op natiestaten en dus op veiligheid en ook op vluchtelingenstromen. Als een nucleaire staat als Pakistan in een regio waar veel terroristen zich ophouden, opeens in elkaar stort omdat ze geen smeltwater meer krijgen uit de Himalaya, dan ontstaan er serieuze veiligheidsproblemen. We moeten dus nu beginnen met preventieve oplossingen verzinnen voor gebieden die instabiel zijn en dat kunnen worden. Alleen maar reageren op het moment dat de vluchtelingenstroom al op gang is gekomen heeft geen zin. Want anders zal het aantal fundamenteel instabiele regio’s de komende eeuw alleen maar gaan groeien.” □

Naam: Vincent Bijlo
Leeftijd: 50 jaar
Beroep: Cabaretier en schrijver

Waarom een column over milieu? “Omdat milieumensen, ik ook, soms een beetje monomaan dreigen te worden, verbeter ook, en dat mag natuurlijk niet. Ik wil lucht blazen in de onderwerpen en daarom zoek ik vaak naar rare uitwasjes in de onderwerpen. Deze columns mogen geen preekjes zijn, ik schrijf ze voor mensen die het al met me eens zijn. Het is ook niet zo dat wij ontzettend deugen en dat al die anderen vervuilende klootzakken zijn. Ik wil relativëren, de werkelijkheid kantelen en dingen van een andere kant laten zien. Alles leent zich uiteindelijk voor spot, ook het milieu.”

Wordt milieu te serieus behandeld? “Nee, de politiek is juist niet serieus genoeg. Het milieu is in tijden van bezuinigingen bijvoorbeeld altijd het eerste slachtoffer. Kijk naar Wiebes' belastingplan. De christenen willen de aanrechtssubsidie terug, en die wil Wiebes weghalen bij de vergroening. Terwijl het milieu, dat zijn wij zelf. De milieubeweging, meer GroenLinks eigenlijk, dreigt af en toe wat softig te worden. Ook weer niet goed. Maar in drammerigheid moet je het ook weer niet zoeken. Swing, dat heeft het wel nodig. En niemand is zonder zonde, een scheet draagt ook bij aan het broeikaseffect.”

Wat wil je bereiken? “Dat mensen altijd blijven nadenken over nut en noodzaak van dat waar ze mee bezig zijn. Dat we bepaalde dingen niet mogen laten gebeuren. Dat de mensheid als geheel een soort plaag is, die het huis waarin hij logeert uitwoont. Dat de mens vaak pas optreedt als het te laat is. Dat we elkaar ruimte geven in het hebben van een andere mening, zonder dat daar veel gedoe en geschreeuw uit voortvloeit. En nog veel meer, uiteraard.”

“Ik wil relativëren, de werkelijkheid kantelen en dingen van een andere kant laten zien”

Ze hebben weinig op met ‘zogenaamd groene’ organisaties, ze vinden vissen niet zielig en ze geloven niet in de berekening van de lage aalstand. Maar dit zijn wel de mannen die onze paling redden. Een portret van beroepsvissers Frans Komen senior en junior, die het project ‘Paling over de Dijk’ uitvoeren.

Tekst Merel van Goor den Held

Beeld Michael Rhebergen

Redders van de paling

In de Neder-Rijn bij Maurik wekt een waterkrachtcentrale duurzame stroom op voor Nuon. Duurzaam, omdat bij het opwekken ervan geen schadelijke stoffen ontstaan en de bron – stromend water – onuitputtelijk is. Maar voor het rivierecosysteem is het een flink obstakel. Voor vissen is daarom een vistrap aangelegd. Schieraal echter, die van augustus tot december richting de Sargassozee trekt om zich daar voort te planten, houdt niet van licht en ondiepte. Deze dieren trekken mee met de stroming en lopen het risico in de turbines, die tot 100 kuub water per seconde doorlaten, beschadigd te worden. Om te voorkomen dat ze eindigen als palingpap, worden in het project ‘Paling over de dijk’ de geslachtsrijpe dieren door beroepsvissers aan de ene kant van de waterkrachtcentrale gevangen en aan de andere kant weer uitgezet, zodat ze hun tocht kunnen vervolgen. Dit seizoen is er bij Maurik al 1800 kilo paling overgezet.

Regenkleding

Het is november, er is storm voorspeld, maar vanmorgen is het weer nog prima. De vissers die de paling bij Maurik over de dijk zetten, zijn de laatste beroepsvissers in Oost-Nederland. Dit gegeven sprak fotograaf Michael Rhebergen zo aan dat hij dit familiebedrijf wilde portretteren. Inmiddels is hij een aantal keer mee geweest – dat was niet altijd makkelijk plannen met de vrije levenswijze van de vissers. Rhebergen heeft me afgehaald van station Kesteren en samen rijden we door het prachtige rivierenlandschap. Voor het hek van waterkrachtcentrale Maurik wachten we op de vissers. Ik maak kennis met Frans Komen en zijn zoon, ook Frans, die hun ‘oliegoed’ aantrekken en de boot voorbereiden. Enigszins bot wordt me duidelijk gemaakt dat Komen en zoon niet perse gediend zijn van ‘groene’ organisaties en over medewerkers ervan op z’n zachtst gezegd wel wat ideeën hebben. “Schrijf positief en de waarheid over de →

→ beroepsvisserij”, zegt Komen junior niet helemaal grappend, “anders zetten we je overboord”. Vervolgens wijst hij op een voorbijvliegend ijsvogeltje. In mijn regenkleding word ik galant naar “de beste plek van de boot” geleid. We varen richting de waterkrachtcentrale, waar sinds augustus vijftig fuiken staan. Komen junior haalt een net omhoog. Geoefend trekt hij het natte koord los en schudt de inhoud leeg boven een ton. Tot mijn verbazing komen er ladingen Chinese wolhandkrabben uit – en ja, daar ook de eerste paling. De vangst wordt uitgezocht – schieraal (volwassen paling) gaat in de ‘visbun’ van de boot, de krabben in een

ton, deze zetten we later uit bij de vistrap, de niet-geslachtsrijpe paling en andere soorten weer onbeschadigd overboord. Komen senior blijkt een welbespraakt man met opvallend veel respect voor het rivierleven. “Ik verdien liever geld aan het overzetten van aal dan aan het doodmaken ervan.”

Donateurs

De vangst wordt gecontroleerd en geregistreerd door Kees en Frits, controleurs van de plaatselijke hengelsportvereniging Het Snoekje. Met de landelijke hengelsportorganisatie hebben de vissers net zo weinig op als met groene organisaties. “De hengelsport

heeft belang bij minder beroepsvisserij”, zegt Komen senior. “En groene organisaties hebben belang bij probleemstellingen. Ze zijn financieel afhankelijk van de publieke opinie en bedreigd. Daar worden donateurs mee gewonnen.”

Wat merken de vissers eigenlijk, van de achteruitgang van de paling? Dat ligt heel wat genuanceerder dan voorgesteld, zegt Komen senior. “De lage aalstand, dat is grotendeels een geschapen probleem. Er is nooit aan beroepsvisserij gevraagd hoeveel paling er gevangen wordt. Als er maar genoeg mensen roepen dat iets zo is, dan is het ook zo. Maar vangstcijfers zijn er niet uit het rivierengebied.”

De Europese paling staat desondanks toch echt op de IUCN-lijst met bedreigde diersoorten als ‘ernstig bedreigd (kritiek)’ en sinds 2009 is het Europese

Aalbeheer Plan van kracht. Daarin zijn maatregelen als het uitzetten van glas-aal en beperking van beroeps- en sportvisserij opgenomen. Inmiddels is de palingvangst met meer dan 70 procent teruggebracht en de handel gereguleerd. In het Maas-Rijn-systeem ligt de visserij sinds 2011 stil, vanwege een te hoog dioxinegehalte.

Komen senior ziet vooral dat de paling last heeft van vele obstakels, zoals poldergemalen in de waterwegen en veranderingen van het ecosysteem. “Veel organisaties doen niets aan het probleem zelf. Geld uitgeven aan projecten als dit, die werkelijk iets bijdragen, doen ze niet.” Alleen in Friesland is er een vergelijkbaar project.

Geen geld

Ondertussen wordt er stevig door- gewerkt. Binnen de kortste keren ligt er een flinke stapel lege fuiken aan

boord en zit de eerste ton met wolhandkrabben vol. Komen junior heeft de wind eronder en spoort zijn vader regelmatig aan: “Pa, aanpakken nu, die netten moeten leeg.” We varen naar de volgende reeks fuiken. Ook daar komt heel wat paling uit. “Die tweeduizend kilo gaan we wel halen vandaag”, zegt Komen junior enthousiast.

Alle netten moeten eruit vandaag. Dat terwijl de vangst juist een hoogtepunt laat zien. Komen senior pakt de telefoon, om te overleggen of de fuiken niet nog iets langer kunnen blijven staan. Maar het budget voor dit jaar is op. “Er moet dus meer paling gegeten worden”, concludeert Komen senior. Want van elke kilo verkochte paling gaat een euro naar DUPAN (Stichting Duurzame Palingsector), die er samen met de NUON dit project mee financiert. Komen senior besluit toch niet alle netten er vandaag uit te halen,

maar op eigen kosten nog even door te gaan. “Uit idealisme”. Zijn zoon sputtert wat tegen, er moet ook brood op de plank.

Als ongeveer de helft van de fuiken geleegd is, wordt de eerste lading schieraal gewogen en in tonnen gedaan – een klus waar je sterk en lenig voor moet zijn, gezien de kronkelkracht en het slijm. We dragen ze naar de andere kant van de centrale, waar we ze vrij laten. Frans Komen senior rekent ons voor: “99 kilo maal 1 miljoen eitjes hebben we nu gered.” □

“Ik verdien liever geld aan het overzetten van aal dan aan het doodmaken ervan” **Frans Komen sr.**

Vlnr: Frans Komen sr. haalt samen met zoon Frans jr. de netten omhoog. Frans sr. kijkt samen met de sportvissers Kees en Frits de overgezette palingen na. Boven: de palingen worden gewogen.

Het ecomodernisme is al 30 jaar oud

In de toekomst wordt alles beter: klimaatverandering opgelost, voedsel voor iedereen en nog genoeg natuur over ook, dankzij moderne techniek. Het ‘ecomodernisme’ heeft een nieuwe wervende boodschap. Maar wacht even, nieuw? Hun agenda is dezelfde als die van het conservatieve deel van het bedrijfsleven.

Tekst **Michiel Bussink** Beeld **maipo.net**, **Entitleblog.org**

Gentech koolzaadvelden bij Hasselbrock, Duitsland.

“De laatste twee eeuwen floreert de mensheid”, punt één van het *Ecomodernistisch Manifest* dat onlangs ook in Nederlandse vertaling werd gepresenteerd. De gemiddelde levensverwachting is gestegen, besmettelijke ziektes zijn stevig teruggedrongen, mensen zijn weerbaarder tegen extreme weersomstandigheden en natuurrampen, geweld is waarschijnlijk op haar laagste punt ooit, persoonlijke, economische en politieke vrijheden verspreidden zich wereldwijd. Allemaal aanstekelijk optimistische constatering in het manifest die niet simpelweg als ‘onzin’ kunnen worden afgedaan. Als je alleen afgaat op de dagelijkse nieuwsberichten, kan het je wel eens zwaar te moede worden. Maar wie nuchter de feiten op een rijtje zet, moet toch erkennen dat er veel goed gaat in de wereld. Ook wel eens fijn om dat vast te stellen, moet je de opstellers van het van oorsprong Amerikaanse manifest nageven. Tegelijkertijd steken ze hun kop niet in het zand: “Het menselijk succes heeft een ernstige tol geëist van de natuurlijke, niet-menselijke omgeving en van de wilde dieren.” Alleen al de laatste 40 jaar namen de populaties van vele zoogdieren, amfibieën en vogels met de helft af, soorten sterven uit, klimaatverandering is een grote bedreiging. Maar om die problemen het hoofd te bieden, hebben we niks aan de ‘traditionele’ milieubeweging, volgens de ecomodernisten: die is elitair, komt voort uit de meest welvarende mensen op aarde, die alles al hebben, aldus voorman en voormalige milieuvactivist Ted Nordhaus. “Een van de meest spraakmakende milieudenkens van het moment. Grondlegger van een stroming die in westerse intellectuele kringen voor opschudding zorgt”, aldus de *Volkskrant* in een recent interview met Nordhaus. Eerder al gaf tijdschrift *De Optimist* een platform aan Nordhaus en diens kompaan Michael Schellenberger. “De eerste ecomodernisten die de term bedachten en gelden als de intellectuele voorgangers”, volgens journalist Marco Visscher in 2014. Onlangs interviewde Visscher voor *Vrij Nederland* de Brit Mark Lynas, voormalig radicaal milieuvactivist, nu zelfverklaard ecomodernist. Conform de Amerikaanse ecomodernistische agenda pleit hij voor intensievere industriële landbouw mét kunstmest en genetisch veranderde gewassen, kernenergie, technologie zoals geo-engineering (zonneschermen tegen de zon om klimaatverandering te bestrijden), met gentech uitgestorven dieren weer terugfokken en vóór economische groei.

Vertrouw op techniek

Wat je er inhoudelijk ook van mag denken, het is in ieder geval verfrissend voor het debat over milieu en milieubeleid, zo’n nieuw groen geluid. Toch? Wellicht, al ploegde er na eerste lezing van de provocatieve eco-boodschap toch een vraagje op, weldra uitgroeiend tot een stevig *déjà vu*: ‘Ecomodernisme’, waar heb ik dat toch eerder gehoord? Best lang geleden, ook wel?

Een gang naar de zolder met de plank met studieboeken en collegemappen waarvan mijn vrouw vindt dat ik ze al lang had moeten weggooien. Na even bladeren vind ik wat ik zocht: de tekst *Ecologische modernisering* van Joseph Huber uit 1985. Daarin pleit hij voor een “heroriëntatie op economisch gebied” met behulp van “nieuwe en meer intelligente technologieën die minder grondstoffen en energie verspillen en minder milieuvervuilend zijn.” Geen *no-future* maatschappij, maar “ecologische modernisering van de industriële maatschappij” met “kwalitatieve groei: met minder middelen evenveel nog beter maken.”

Huber schrijft dat dat vooral moet door fiscale hervorming waarbij de nu te dure arbeid goedkoper wordt gemaakt en grondstoffen juist duurder. Over de milieubeweging zegt hij dat die weliswaar oorspronkelijk geïnspireerd is geweest vanuit “industrie- en techniekvijandige motieven”, maar dat die nu politieke druk ontwikkelt “die niet wijst in de richting van een ontmanteling van of ontsnappen aan de industriële maatschappij, maar juist in de richting van de ecologische ombouw ervan.”

Het lijkt kortom sterk op de filosofie van de hedendaagse ecomodernisten. Opmerkelijk dus dat kwaliteitsbladen als *de Volkskrant*, *Vrij Nederland* en *De Correspondent* hun verhaal als ‘nieuw’ presenteren en de Amerikanen Nordhaus en Schellenberger onterecht het intellectuele vaderschap toedichten. Ter voorkoming van die fout was niet eens een verstofte collegebundel uit de jaren 80 nodig geweest. Enkele seconden googlen en het →

Terwijl de ‘nieuwe’ ecomodernisten willen investeren in de oude economie van gentech, kunstmest en kernenergie, is het progressieve bedrijfsleven al bezig met de cradle-to-cradle transitie

→ lemma ‘ecologische modernisering’ op Wikipedia verwijst naar Joseph Huber en zijn Duitse collega’s aan de universiteit van Berlijn als ware grondleggers van de ecologische moderniseringstheorie: “Een milieusociologische benadering met een groot vertrouwen in de mogelijkheid om met technologische middelen en marktmechanismen de milieuproblemen te boven te komen”, volgens Wikipedia. De denkwijze heeft veel invloed gehad, onder andere in Nederland, zegt de elektronische encyclopedie. Onder minister Pieter Winsemius ten tijde van het eerste Kabinet Lubbers (1982-1986), was ‘ecologische modernisering’ de grondslag voor het milieubeleid en latere invloedrijke rapporten getuigen er ook van. Zoals *Ecologische Modernisering* van de Wiarda Beckman Stichting van de PvdA uit 1993 en *Ruimte voor Ecologische Modernisering* van de Raad voor Milieu- en Natuuronderzoek uit 1996.

Gepolariseerd debat

Een van de prominentste Nederlandse denkers op het gebied van ecologische modernisering is Gert Spaargaren, hoogleraar aan de Wageningen Universiteit, die in 1997 promoveerde met zijn proefschrift *Ecological Modernisation of Production and Consumption*. Behalve op het gedachtegoed van Joseph Huber, gaat Spaargaren daar ook in op de theorievorming die er ná Huber heeft plaatsgevonden. Met name onder invloed van het denken van de Duitse socioloog Ullrich Beck en zijn ideeën over de ‘risicosamenleving’. Waar de ‘nieuwe’ ecomodernisten een rooskleurig beeld hebben van de technologische vooruitgang is er onder de oorspronkelijke ecomodernisten “een groeiend bewustzijn van het feit dat wetenschap en techniek niet langer de onfeilbare bakens zijn voor onze omgang met onzekerheden”, zo valt te lezen

in het proefschrift. De onlangs opgestane ecomodernisten hebben wat gemist blijkens hun nog steeds onverwoestbare vertrouwen in de voortgang van milieutechniek. Spaargaren kan een en ander wel verklaren en van een verhelderende context voorzien. De recente ecomodernisten zijn volgens hem vooral Amerikaans en het gevolg van het erg gepolariseerde milieudebat in de Verenigde Staten. Aan de ene kant is daar de onder milieuoactivisten en milieuwetenschappers – “net als bij Milieudefensie” – populaire ideologie van anti-groei-economie en anti-massaconsumptie, al dan niet in de “geld-maakt-niet-gelukkig”-variant. “De nu in de VS opgestane ecomodernisten moet je vooral zien als een reactie op die ideologie”, aldus Spaargaren. Dat de Amerikanen niet netjes naar de grondleggers van de ecomodernisering zoals Joseph Huber verwijzen, komt volgens Spaargaren “omdat Europa en de VS wat dat betreft echt gescheiden werelden zijn en dus de Amerikanen opnieuw het wiel aan het uitvinden zijn”. Vandaar dat ecomodernist Spaargaren “er niet bepaald op uit is om als ecomodernist-Amerikaanse stijl te worden neergezet”. Hij herkent zich helemaal niet in de technocratische toon van het pamflet. “Onze ecologische moderniseringsschool, met onderzoekers en 45 promovendi werkend in een wereldwijd netwerk, wil werken aan structurele milieuveranderingen. En zoekt daarbij steeds het contact met *civil society* en maatschappelijke organisaties om druk uit te oefenen op overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties.”

Zonnepanelen

In Europa zijn debat en de praktijk van milieuveranderingen veel minder gepolariseerd. Terwijl in de jaren 70 de milieubeweging

anti-industrie was, werken milieuoorganisaties volgens Spaargaren nu met bedrijven samen in allerlei conglomeraten. Klimaatbureau Hier werkt samen met bedrijven als Essent, Stichting Natuur en Milieu met bedrijven als Eneco en de Rabobank, en Milieudefensie maakt zich sterk voor de verkoop van producten met een biologisch keurmerk. Allemaal te beschouwen als ecologische modernisering. “De acties en pleidooien van Urgenda tegen klimaatverandering en voor duurzame energie en de energietransitie van hoogleraar Jan Rotmans zijn ook heel erg ecomodernistisch”, volgens Spaargaren. “Radicaal economisch modernistisch maar toch.” Dat laatste wijst er op dat er binnen het ecomodernistische denken verschillende posities mogelijk zijn. Heel anders dus dan het simplistische beeld dat het *Ecomodernistische Manifest* schetst van de milieubeweging. “De ecomodernistische retoriek doet geen recht aan het scala aan opinies binnen de milieubeweging”, zei duurzaamheidsadviseur Jan Paul van Soest daarover in *Vrij Nederland*. Spaargaren vindt zelfs dat de milieubeweging tegenwoordig soms te weinig nadruk legt op het ‘ecologische’ in de ecologische modernisering. “Dan worden mensen overgehaald om mee te doen met zonnepanelenproject vanwege hun portemonnee. Dat vind ik heel slecht. Want ‘ecologische modernisering’ wil ook zeggen dat je zoiets doet vanwege ecologische motieven, dat je zonnepanelen op je dak zet om de uitstoot van CO₂ te verlagen.” In de succesvolle opmars van de zonnepanelen de afgelopen jaren komt het vroegere kleinschaligheids- en autonomie-denken van de milieubeweging samen met de ecologische modernisering. Je eigen energie opwekken, onafhankelijk van grote kapitalistische energiebedrijven, conform het idee van zelfvoorziening. Maar tegelijkertijd wel

dankzij die moderne wereldwijde markteconomie. Het is immers dankzij de industriële massaproductie dat die panelen breed beschikbaar zijn gekomen en dus is zo’n beetje iedere klimaatverantwoorde burger tegenwoordig ecomodernist. Inclusief de voor de kapitalistische groei-economie zo belangrijke afwetingsmechanismen. Want zonder dat de meeste consumenten er bij stilstaan, zorgt de productie van de panelen voor vervuiling van Chinese rivieren en dorpen, uitbuiting van onderbetaalde arbeiders, moordende concurrentie en verdringing van werkgelegenheid in Europa en vervuilend transport van de panelen over lange afstanden.

Kernenergie

Kijkend naar de concrete actiepunten van de Amerikaanse ecomodernisten komen ook weer de verschillen met die van de Europese aan het licht. Terwijl de Amerikanen bijvoorbeeld een lans breken voor kernenergie in de strijd tegen klimaatverandering is Spaargaren een verklaard tegenstander: “Ten tijde van Joseph Huber was kernenergie hét voorbeeld van een *dead-end-industrie*: naar zijn aard zo gevaarlijk en ontwrichtend, dat het niet te verbeteren valt en nooit duurzaam kan worden.” Een verdere bestudering van de concrete agendapunten, levert nóg meer *déjà vu*’s op. Voor kernenergie, voor gentechologie, voor industriële grootschalige landbouwtechnieken met kunstmest, lezen we in het *Ecomodernistische Manifest*. Voor deze ‘*déjà vu*’s hoeven we niet decennia terug, maar blijven we in de tegenwoordige tijd. Het zijn namelijk standpunten, inclusief bijbehorende argumentatie, die één op één zijn terug te vinden bij grote delen van het (Nederlandse) bedrijfsleven en midden- en rechtse politieke partijen, oftewel bij de gevestigde belangen. “De ‘nieuwe’ ecomodernisten naar Ameri-

kaans model hebben dezelfde agenda als die van het conservatieve deel van het bedrijfsleven”, zo vat Spaargaren het samen: “De Nederlandse en Europese ecomodernisten daarentegen lopen parallel met die van het progressieve bedrijfsleven.” Dat ziet namelijk in de ecologische crisis een uitdaging voor het bedrijfsleven: het creëert nieuwe afzetmarkten en nieuwe vraag, een vehikel voor innovatie en economische groei. Terwijl de ‘nieuwe’ ecomodernisten willen investeren in de oude economie van gentech, kunstmest en kernenergie, is het progressieve bedrijfsleven al bezig met de cradle-to-cradle transitie.

Recht op biefstuk

Dat laatste wijst dan weer op een overeenkomst tussen de Amerikaanse en Europese ecomodernisten: het geloof in economische groei. “Die is niet slecht”, vindt Spaargaren. In de samenvatting van zijn proefschrift staat het zo: “de ecologische moderniserings-theorie neemt afstand van de ‘grenzen aan de groei’ benadering”. Voor Wikipedia reden onder het kopje ‘nadelen van Ecologische Modernisering’ te zeggen: “Het vermindert de continue consumptie niet. De theorie stimuleert niet het besef van grenzen aan productie en consumptie, omdat ervan uit wordt gegaan dat er oplossingen zijn voor de problemen die zij met zich meebrengen.” De aantrekkingskracht van het ecologisch modernisme, zowel in nieuwe als oude variant, ligt juist in dat in de ‘economische groei-ideologie’ en ‘moderniteit’ ingebakken vooruitgangsgeloof: ‘de toekomst wordt altijd beter’. Van de door de milieubeweging telkens herhaalde doemscenario’s over kwesties als klimaatverandering, smeltende ijskappen, en verdwijnende biodiversiteit worden mensen moe en murw. “Je moet klimaat leuk maken voor de mensen”, riep *Volkskrant*-columnist Martin Sommer opge-

lucht na lezing van het interview met Ted Nordhaus in zijn dagblad: “Helemaal mijn man. Je moet niet aankomen met kanselpaat over niet meer vliegen, geen biefstuk eten of minder welvaart. Dan gooien mensen de kont tegen de krib.” Met moderne technieken redden we het klimaat én kunnen de Indiërs en Chinezen dezelfde levensstandaard krijgen als wij: daar hebben ze immers recht op, vindt Sommer met Nordhaus. Zo wordt ook met het ecomodernisme alles altijd beter. Daarmee maakt het zich schuldig aan wat de Engelse boer-denker-blogger Chris Maje in zijn reactie op het manifest de mythe van de vooruitgang noemt: een heel hardnekkige en diepgewortelde mythe in onze samenleving. Volgens die mythe kan er geen tijd zijn geweest waarin sommige dingen beter waren of dat bevolkingsgroepen en hun technieken en samenlevingsvormen uit het verleden nu ook nog nuttig zouden kunnen zijn. Volgens het vooruitgangsgeloof hoeven we niet van het verleden te leren, onze samenleving is beter dan alle vorige en de volgende zal nog beter zijn. Zo is de geschiedenis, met ijzeren wetmatigheid voortschrijdend vooruit. Op die manier hoeft het idee dat er misschien toch wel degelijk grenzen aan de groei zijn ook niet serieus te worden genomen: dat is immers zó jaren zeventig. □

Lees het *Ecomodernistisch Manifest* op www.ecomodernism.org/nederlands

Dankzij de industriële massaproductie van zonnepanelen is zo’n beetje iedere klimaatverantwoorde burger tegenwoordig ecomodernist

Eco-voornemens, stap voor stap

Een nieuw jaar, heerlijk starten met eco-voornemens. Hier een aantal tips om je eco-voornemens dit jaar wél vol te houden!

Tip 1 Stap voor stap

Pak het stap voor stap aan, niet alles tegelijkertijd, want dat klinkt ambitieus, maar zorgt ervoor dat je de lat veel te hoog legt. Waardoor je het minder makkelijk vol houdt. Beter kleine stapjes voorwaarts, dat is makkelijker realiseerbaar, waardoor je gemotiveerd blijft! Plus dat geeft ook zelfvertrouwen om je volgende eco-voornemens uit te voeren. Start bijvoorbeeld eerst met geen nieuwe kleding meer kopen. En als je tevreden bent met het door jou bereikte resultaat, dan pas geef je jezelf een nieuwe uitdaging, bijvoorbeeld minder afval realiseren. Wees trots op jezelf op wat je al wél gerealiseerd hebt!

Tip 2 Uitdaging

Wees niet bang dat je sober moet gaan leven of dat je een heleboel dingen niet meer mag. Want als je het op die manier ziet, houd je het natuurlijk niet vol. Zie het als een uitdaging, niet als een beperking! Dus niet: "nou mag ik geen vlees meer eten", maar bekijk het als "welk lekker, gezond en vernieuwend recept zal ik eens gaan uitproberen?" Of denk ook niet van "oh, nou mag ik geen producten in plastic meer kopen, help", maar ga een keer met een andere bril, op je boodschappen doen. En zo ontdek je een heleboel nieuwe (en afvalarme) producten.

Tip 3 Comfort

Houd het comfortabel. Als je iets doet wat je niet leuk vindt, dan houd je het niet vol. Laat je niet leiden door wat anderen allemaal doen. Focus op wat voor jou persoonlijk haalbaar is!

"Ik wens je prachtige eco-voornemens toe voor 2016 die jou een energieboost zullen geven!"

Ben je een fervent vleeseter, verwacht dan niet van jezelf in één klap vegetariër te worden. Beperk je tot één dag per week geen vlees. En als je dat eenmaal gewend bent, kan je het eventueel uitbreiden naar twee dagen. Of is je huiskamer altijd verwarmd tot 22°C, stel je temperatuur dan niet in één keer af op 18°C, maar verlaag eerst één graad en een maand later weer een graad. Zorg dat je je door je eco-voornemens goed voelt en energie krijgt. Dan houd je het vol!

Hier wat eco-voornemens ter inspiratie: minder afval, lager energieverbruik, geen nieuwe kleding meer kopen, niet meer vliegen, meer fietsen, bussen en treinen, je boodschappen voortaan bio doen, kiezen voor wasbare luiers, geen plastic flesjes meer kopen, zelf je verzorgings- en schoonmaakproducten gaan maken, een moestuintje beginnen, meer lezen in plaats van tv kijken, je huis opruimen en alle overbodige spullen wegdoen.

Green Evelien leeft met haar gezin in de Ardennen een donkergroene eco-lifestyle en geeft ons ieder nummer een inspirerende tip. Neem ook een kijkje op haar website www.GreenEvelien.com

Naam: Pieter Derks
Leeftijd: 31 jaar
Beroep: cabaretier

Je bespreekt regelmatig milieugerelateerde onderwerpen. Waarom? "Een grap over een minister die iets doms heeft gezegd is makkelijker gemaakt dan een grap over klimaatverandering, want dat is groot, ongrijpbaar en abstract, maar het houdt me bezig en dat is eigenlijk mijn enige criterium om iets te bespreken. Misschien bespreek ik het ook wel om mijn eigen angsten en doemscenario's te bezweren. Ooit was er een tijd dat er geen leven op aarde mogelijk was en zo'n periode komt er waarschijnlijk weer. Het contrast tussen die grote ongrijpbare thema's en wat je daar in je eentje aan kan doen intrigeert me. Ik ga niet de barricade op, maar besef wel dat ik in mijn eentje op het podium mensen makkelijker van een probleem kan overtuigen, dan de politiek dat kan. Zij discussiëren eindeloos over de vraag of er überhaupt een probleem is, hoe groot dat dan is en wiens schuld." **Hoe belangrijk is humor?** "Heel belangrijk. Het helpt te relativeren. Een doemscenario dat Nederland onder water zal lopen als gevolg van de klimaatverandering kun je zo groot maken dat het heel grappig of heel raar wordt, met als gevolg dat men er daarom nog eens over nadenkt. Met humor kun je onderwerpen makkelijker van verschillende kanten belichten. Dat is wat ik wil. Maar het laatste wat ik wil is mezelf heilig verklaren. Ik rijd ook gewoon auto, hoor." **Wat wil je bereiken?** "Bewustwording. Youp van 't Hek is – met zijn verhaal over Buckler – volgens mij de enige cabaretier die ooit aantoonbaar iets heeft bereikt. Afgezien daarvan is het hoogst haalbare voor een cabaretier dat mensen nog eens nadenken. Dat is al winst en daarom is het ook zo belangrijk om zulke grote, ongrijpbare onderwerpen aan te blijven kaarten."

"Misschien bespreek ik het ook wel om mijn eigen angsten en doemscenario's te bezweren"

Hoe schaliegas groot werd

In april 2013 werd ik gebeld door Remco de Boer die bezig was aan een boek over de strijd tegen schaliegas. Twee jaar daarvoor was zo’n telefoontje nog ondenkbaar geweest. Toen lieten we bij *Down to Earth* nog uitzoeken wat deze onbekende, nieuwe fossiele brandstof precies inhield. En van strijd was nog helemaal geen sprake op het kantoor van Milieudefensie. In juni 2011 hadden we er een coverartikel over. Niet lang daarna begon Milieudefensie een campagne op wat een van de grootste successen van de milieubeweging zou worden: het tegenhouden van schaliegaswinning in Nederland. Dat we ooit niet wisten wat schaliegas was, is moeilijk meer voor te stellen, maar het boek van Remco de Boer is een prachtig kijkje terug in de tijd. In zo’n driehonderd pagina’s neemt hij de lezer mee in hoe schaliegas – wat voor gas? – in korte tijd een van de grootste strijdpunten werd in het energielandschap in Nederland. Van de invloed van een ongenueanceerde krantenkop, tot hoe je op de lijst ‘schaliegasvrije gemeentes’ terecht komt, gedetailleerd beschrijft De Boer het verloop. Allerlei bekende gezichten komen voorbij, zoals campagneleider Geert Ritsema van Milieudefensie en Peter Polder van GroenFront. En, dus, wij van *Down to Earth* zelf. Toch werd het boek niet door iedereen enthousiast onthaald. De Boer hanteert namelijk een kritische blik op waar een loopje wordt genomen met de waarheid, waarbij hij vooral de media een veeg uit de pan geeft – ja, tot en met een slecht gecheckt fotobijschrift in *Down to Earth* – naast het waterbedrijf, gemeenten, landelijke politici. Ook de milieubeweging komt er niet altijd even goed vanaf. Is dat erg? Ik zou zeggen van niet. Wie zich niet wil inleven in boorbedrijf Cuadrilla kan het boek beter laten liggen. Hier en daar vond ik de mensen die schaliegas probeerden te introduceren, wel erg goedbedoelend en onnozel overkomen. Ook denk ik dat je een dergelijk boek over elk onderwerp kan schrijven, omdat, zo voelt het na lezing, dit nu eenmaal is hoe dingen gaan. Toch is het boek een aanrader. Want De Boer heeft van taaie materie een uiterst leesbaar, spannend en leerzaam verhaal gemaakt, en het is te zien hoe ontzettend veel werk erin zit. Wie in staat is kritiek te incasseren, kan bovendien heel veel aan dit boek hebben. Tussen de regels door kun je het zien als een handleiding voor succesvol actievoeren. En het lijkt me wel goed dat de milieubeweging daarbij wat meer op de feiten let.

Annemarie Opmeer

Tussen hoogmoed en hysterie, vijf jaar strijd tegen schaliegas in Nederland, Remco de Boer. Veen Media, 2015. ISBN 9789085715085. 354 pag. €39,50.

PUBLICATIES

Economische mythes

Het BBP is een goede maatstaf voor de welvaart in een land, een economische groei van 3 procent is normaal, de markt is altijd efficiënter, ongelijkheid is goed voor de economie, de crisis is bijna voorbij... het zijn enkele van de 51 mythes die Mirjam de Rijk ont-rafelt in dit ook voor de economische leek uiterst leesbare boekje. Ze laat zien dat je op een andere manier naar de economie kunt kijken en levert met dit boek een bijdrage aan de agenda voor onder meer het gezonder maken van de financiële sector, de aanpak van ongelijkheid en het werkelijk creëren van banen.

51 Mythes over wat goed zou zijn voor de economie, Mirjam de Rijk. Nieuw Amsterdam, 2105. ISBN 9789046820377. 208 pag. €18,99.

Iedereen telt mee

Veel groepen en maatschappelijke organisaties worden niet gehoord en niet gekend: organisaties die zich inzetten voor het behoud en herstel van natuur en milieu, voor voedselsoevereiniteit, voor ‘democratie van onderop’ en voor inheemse volksstammen, die in hun bestaan bedreigd worden. Ze vertegenwoordigen waarden die in onze maatschappij slechts beperkt worden waargenomen omdat ze buiten het kader van de economie vallen. Dit boek is naast een *wake-up call* een oproep tot het ondersteunen van organisaties en initiatieven van mensen die bijdragen aan een wereld die duurzaam en toekomstbestendig is. Een waardenvolle wereld waarin iedereen meetelt en die niemand achterlaat.

Waarde(n)volle wereld, John Habets. Stichting WereldDelen, 2015. ISBN 9789082060812. 216 pag. €17,95.

Filosofische wandelingen

In onze informatiesamenleving raken ‘binnen’ en ‘buiten’ steeds meer van elkaar gescheiden. In deze filosofische wandelgids neemt Eric Brinckmann de lezer daarom mee naar buiten. Hij koppelt tien uiteenlopende Nederlandse landschappen aan historische thema’s en laat zien hoe het denken zich in de loop der eeuwen heeft verhouden tot de ruimte van stad, natuur en landschap. Een filosofische wandelgids voor liefhebbers van natuur en landschap, kunst, geschiedenis en filosofie. Het boek biedt een inspirerende mix van filosofische essays, wandelingen, historische feiten, anekdotes en citaten.

Filosofische wandelingen. Denken over binnen en buiten door de eeuwen heen, Eric Brinckmann. KNNV Uitgeverij, 2015. ISBN 9789050114844. 318 pag. €24,95.

DOCUMENTAIRE

Niemand begint als volleerd activist

De heerlijk meeslepende documentaire *Movement – young people across Europe fight for climate justice*, geïnspireerd door het Young Friends of the Earth-netwerk, zoomt in op vier jonge, Europese activisten die zich op verschillende manieren en niveaus manifesteren. Je kunt ze zien als dwarsdoorsnede van de wereldwijde klimaatbeweging. De opzet is simpel: makers Ellard Vasen (regie, camera) en Job van den Assem (idee, productie) volgen hun hoofdpersonen op de voet bij het uitvoeren van een van hun acties. Alle facetten van actievoeren komen vanzelf aan bod, net als wat hen drijft en waarvoor ze het doen. Bijvoorbeeld wanneer ze met de benjamin van het stel, tiener Nathan, meekijken naar de gigantische gapende wond die een open kolenmijn in Duitsland heeft geslagen of met de Noorse Ina genieten van de werkelijk bloedmooie Lofoten eilanden, een kwetsbaar gebied dat wordt bedreigd door olieboringen. Ook met de Kroatische fotograaf Luka, die zich via zijn werk op een heel andere manier bezighoudt met bewustwording, bezoeken de makers prachtige plekken in de natuur, die ze heel mooi weten te vangen met *timelapse*.

Desgevraagd vertellen de hoofdpersonages de makers wat er gebeurt of wat ze doen, maar ze praten de gebeurtenissen ook in voice-over aan elkaar en reflecteren zo op wat ze meemaken. Bij Nathan werkt dat bijvoorbeeld mooi. Tot zijn verbijstering ziet hij dat de mensen met wie hij een spoor heeft bezet om kolentransporten onmogelijk te maken worden afgevoerd in bussen van RWE, het energiebedrijf waartegen ze notabene strijden. Waarom niet in een politiebuis? “Het is zo raar om te zien hoeveel macht een bedrijf kan hebben”, zegt hij na afloop. “Ik heb veel geleerd over de relaties tussen bedrijfsleven, politie en de regering.” Ontroerend is het sterke saamhorigheidsgevoel dat op verschillende momenten in de film zichtbaar wordt. Zoals wanneer de Filipijnse vertegenwoordiger op VN Klimaatonderhandelingen in Warschau, in reactie op de ravage en doden door de tyfoon Haiyan, in hongerstaking gaat tot er een bevredigend akkoord op tafel ligt. Een heleboel actievoerders verklaren zich solidair en doen met hem mee. Oprechte betrokkenheid die troost. Bij die VN Klimaatonderhandelingen van 2013 probeert Lucy het beslissingsproces te beïnvloeden. Ze vertelt hoe ze haar angst voor de toekomst probeert om te buigen naar woede en die te richten op degenen die die onveilige wereld veroorzaken en daar bijeenkomen. Haar advies aan mensen die zich willen inzetten, maar niet weten hoe: begin gewoon en blijf jezelf steeds uitdagen. Niemand is direct een volleerd activist.

Wendy Koops

Movement – young people across Europe fight for climate justice kun je online bekijken op milieudefensie.nl/movement-the-movie

BIOS/DVD

ACTIE
3 x
DVD

Het milieu en de menselijke evolutie kun je niet los van elkaar zien, vindt fotograaf/filmmaker/ecoloog Yann Arthus-Bertrand. Liefde voor jezelf en voor andere levensvormen zijn volgens hem cruciaal, óók voor het oplossen van de klimaatcrisis. Zijn ruim drie uur durende film *Human*, waarvoor tweeduizend mensen uit zestig landen zijn geïnterviewd, laat zien wat mens zijn betekent. De interviews gaan over universele thema’s; geluk, liefde, geweld, armoede en dood en worden afgewisseld met Arthus-Bertrands zo kenmerkende beeldschone natuuroptnamen vanuit de lucht. Een portret van de wereld in drie stemmen: mensen, landschappen en traditionele muziek. De Nederlandse recette gaat naar Vluchtelingenwerk Nederland.

***Human*, nu in de bioscopen, vanaf eind januari op dvd.**
Dvd winnen? Schrijf naar redactie@downtoearthmagazine.nl ovv ‘Human’ + naam en adres.

BIOSCOOP

Wilde Oosten

Ruim honderd jaar na dato volgt filmmaker Ben van Lieshout in *Sketches of Siberia* de ontdekkingstocht van een Noorse poolreiziger door het binnenland van Siberië. In zijn dagboekantekeningen ziet hij parallellen met de kolonisatie van Amerika – de ‘goudkoorts’ en strijd om vruchtbare grond van het Wilde Westen. Het blijkt in Siberië ook nu nog te draaien om bodemexploitatie en de economische en geopolitieke druk die dit op het gebied zet. Filmische, associatieve road/boatmovie.

***Sketches of Siberia*, vanaf 14 januari in de bioscopen.**

DVD/BLU-RAY

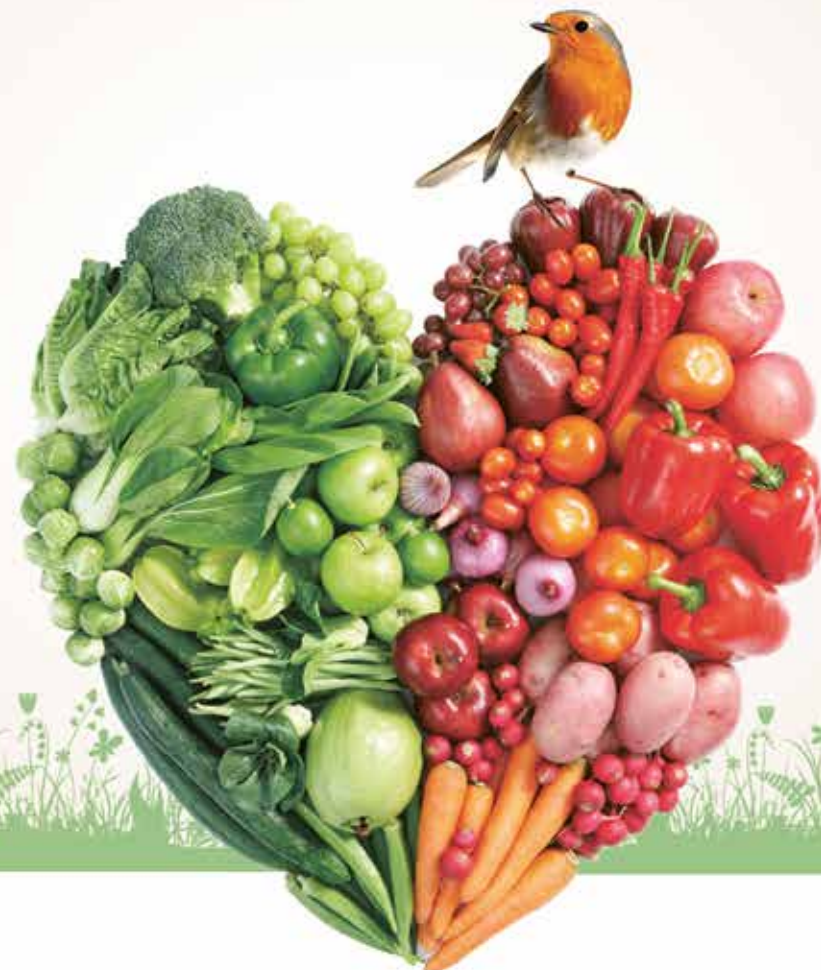
Fossielvrije thriller

Wat zou er gebeuren als de Noorse regering zo moedig zou zijn om unilateraal het einde van het fossiele tijdperk in te luiden? Met dat uitgangspunt liet bestsellerauteur Jo Nesbø zijn fantasie de vrije loop. Het resultaat is de in de nabije toekomst gesitueerde tiendelige thriller serie *Occupied*, die bij de Russen nogal wat stof deed opwaaien vanwege hun fictieve rol als bezetter. Want hoewel de EU er openlijk mee instemt, is het Rusland dat Noorwegen dwingt om de olie- en gaswinning door te zetten. Die ‘vreedzame bezetting’ onttaardt echter al gauw in onrust en spanningen. Van de makers van de *Millenium*-reeks.

ACTIE
2 x
DVD

***Occupied* is te koop op dvd en Blu-ray.**
Dvd winnen? Schrijf naar redactie@downtoearthmagazine.nl ovv ‘Occupied’ + naam en adres.

VERZEKER JE GEZONDHEID

Verbeter de zorg en pluk daar meteen zelf de vruchten van! Zorgverzekeringen zouden over meer moeten gaan dan over ziekte en de behandeling daarvan. Daarom zijn er nu de Vegapolis en de Rookvrijpolis, van stichting Preventiepolis, verzorgd door Turien/Avéro en Delta Lloyd. Collectieve verzekeringen met hoge korting, voor als je zuinig bent op je gezondheid en daar de vruchten van wilt plukken. Kies nu voor de voordelen van de Vegapolis en de Rookvrijpolis, uniek in de wereld, gericht op het bevorderen van **preventieve gezondheidszorg**. En op de best denkbare behandeling bij ziekte. Samen kunnen we het verschil maken. **Overstappen kan tot 31 december!**

VEGAPOLIS

- 7,5% korting op de basisverzekering
- 11,5% korting op aanvullende verzekering
- Bij jaarbetaling 3% extra korting
- Bij aanvullende dekking veel extra voordeel zoals declaratie van vleesvervangers, verzorgingsproducten, lidmaatschap dierenbeschermingsorganisaties of De Vegetariërs Bond, korting bij veel vegetarische restaurants
- Sponsoring onderzoek vleesalternatieven

www.vegapolis.nl

ROOKVRIJPOLIS

- 7,5% korting op de basisverzekering
- 11,5% korting op aanvullende verzekering
- Bij jaarbetaling 3% extra korting
- Steun voor campagnes die het roken onder jongeren ontmoedigen
- Gezamenlijk bewijs leveren van de gezondheidsvoordelen van een rookvrij leven
- Invloed op zorgverzekeraars om preventieve gezondheidszorg meer aandacht te geven.

www.rookvrijpolis.nl

Bovengenoemde voordelen gelden voor Turien/Avéro. Voor de voordelen van Delta Lloyd, kijk op de websites.

Ich bin ein Europäer

Het klinkt misschien gek, maar ik voel me steeds Europeser. Niet van de weer-omstuit, als reactie op modieuze anti-EU-sentimenten. Ook heus niet alleen maar omdat de EU mij onlangs weer op persreis stuurde naar Italië. Maar wel omdat ik telkens zoveel leuks in verschillende Europese landen tegenkom, niet in de laatste plaats fatsoenlijk en goed eten.

Afgelopen zomer Oostenrijk: mooi die bergen, maar verder best een saai en wat bekrompen land, denk je van tevoren toch wat bevooroordeeld. Maar wát een hippe, fantastische goeie bio-eettentjes daar in steden als Graz, waar trouwens ook nog eens in schier Amsterdamse dichtheden wordt gefietst als gevolg van groen gemeentebelid.

Langs de snelweg heb je Raststätten waar je verstoeld staat van het aanbod van biologische en streekgebonden culinaire heerlijkheden. Bel je aan bij een *Bauernhof* om er een paar nachtjes te slapen, krijg je 's morgens oma's eigen gebakken brood, met zelf gemaakte boter, verse kaas en jam en ham van eigen varken. Zie je haar in de weer met in de Alpenwei geplukte Sint Janskruid om er geneeskrachtige olie van te maken voor gezin en veestapel, die trouwens bescheiden was. Hoe ze dat financieel rondbreien: drie generaties onderhouden met zeventien melkkoeien, een paar vleesrunderen, twee varkens en drie pensionkamers? Waar zijn die Nederlandse megastallen dan toch voor nodig?

Enfin, onlangs dus in Noord-Italië ook alweer zulke springlevende tradities in soms innovatieve vormen bij agro-ecologische rijstboeren, balsamicoproducenten, biologisch-dynamische wijnmakers. Tussen de bezoeken door had ik bij de risotto veel lol met collega-journalisten uit Slovenië, Ierland, Bulgarije, Roemenië, Spanje, Portugal, Polen en Engeland. Zodoende betrap ik me regelmatig op de gedachte: pràchtig, dat Europa. Dat zit hem enerzijds in het vieren van de rijkdom van de diversiteit, voortgebracht door een verscheidenheid aan landschappen, culturele tradities, lokale economieën en tegelijkertijd – ondanks die diversiteit – kunnen lachen om dezelfde grappen, je druk maken om dezelfde dingen, elkaar verstaan dus.

Ich bin ein Europäer! Toch? *Aber wart mal....* Heb ik niet vergelijkbare gewaarwordingen gehad tijdens het tafelen met Zimbabwanen, Amerikanen, Turken, Bolivianen en zo in de loop der jaren nog wel meer niet-Europeanen? Ach ja, verrek, *ich bin ein Mensch*.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michielbussink.nl

Een Italiaans winterrecept met oer-Hollandse ingrediënten

- 2 preien
- 2 tenen knoflook
- ½ spitskool (of een kwart, bij een hele grote)
- 7 deciliter gezeefde tomaten
- 4 blaadjes salie
- 400 gram gare kievits- of bruine bonen (uit pot of zelf gekookt)
- bouillon (blokje of zelf getrokken)

De preien in ringen snijden en fruiten in (olijf)olie. Gehakte knoflook even meefruit en dan de in dunne repen en vervolgens een paar keer over dwars doorsneden spitskool er bij doen. Omscheppen en een paar minuten laten pruttelen. De gezeefde tomaten er bij doen en afvullen met bouillon totdat alle ingrediënten ongeveer onder staan. Salie erbij en zo'n kwartier zachtjes laten koken. De kool moet nog beetgaar zijn. De bonen vijf minuten voortijds erbij doen. De soep op smaak brengen met peper en eventueel zout.

Groene nagels

In de categorie ‘ik had geen idee dat dit bestond’: duurzame nagellak. Lak kan behoorlijk wat schadelijke stoffen bevatten. Maar het kan ook veiliger. Priti NYC heeft nagellak gemaakt die gebruikmaakt van stoffen die geen kwaad kunnen, met een lijn voor volwassenen en kinderen, en die gebruikt kan worden tijdens de zwangerschap. Te koop op greenjump.nl voor €14,95 of €9,95 per flesje.

Voordelen Op waterbasis. Bevat geen parabenen, zware materialen en parfum. Vrij van de vijf belangrijkste schadelijke stoffen die normaal in nagellak zitten: tolu-een, DPB, formaldehyde, formaldehyde resin en kamfer. Veganistisch. Veel kleurtjes. Te verwijderen met de verwijderaar van hetzelfde merk op basis van soja-olie en zonder aceton, die ook voor andere nagellak geschikt is. Biologisch afbreekbaar. Dierproefvrij.

Nadelen Door het gebruik van twee alternatieve stoffen butyl acetaat en ethyl acetaat, en het gebrek aan parfum, heeft de nagellak een specifieke geur.

IJslandse handwarmers

Heb je nog koude handen deze wintermaand? Dan ontbreekt het je duidelijk aan een degelijke set handwarmers. Studio SuZ maakt handwarmers van de wol van IJslandse schapen. Te koop op studiosuz.nl voor €12,50.

Voordelen IJslandse wol is van nature zeer warm en waterafstotend. Alles in het productieproces van de wol wordt gedaan met energie uit aardwarmtecentrales. De handwarmers zijn handgemaakt en je kunt verzoekjes indienen.

Nadelen Dacht je goed bezig te zijn met je natuurlijke materialen, valt dat volgens Milieu Centraal flink tegen. Wol heeft een hogere milieubelasting dan andere materialen, omdat herkauwers veel broeikasgas uitstoten en er veel land en water nodig is. Er is geen informatie over de gebruikte kleurstoffen.

Duurzaam looien

Kan leer duurzaam zijn? Er is in 2015 in ieder geval voor het eerst een prijs in het leven geroepen die initiatieven belooft om de leerproductie minder vervuילend te maken. En de winnaar van de eerste Sustainable Leather Award is O My Bag. Oprichtster Paulien Wesselink won 5000 euro die zij aan de leerlooierij in India geeft. Met het prijzengeld wordt een kleinere leerlooidrum gekocht, zodat voor kleine bestellingen niet verspild wordt. Te vinden op ohmybag.nl voor prijzen van €12,- voor een sleutelhanger tot €399 voor de duurste tas.

Voordelen O My Bag liet zijn leren tassen al fair maken bij producenten in India, en de Nederlandse ontwerpers vinden daarbij een persoonlijke band een van de manieren om het verschil te maken. Het leer wordt afgenomen van Patrick Lee van Sheong Shi Tannery, duurzame leerproducent in Calcutta, die onafhankelijk gecontroleerd worden op het gebruik van problematische chemicaliën en zware metalen. De looierij zet zich verder in voor een transparante keten, duurzame omgang met grondstoffen, emissies en energie, goede werkomstandigheden voor personeel en steun voor hun familie. Om de klimaatvoetprint klein te houden gebruikt Lee huiden van binnen een straal van 100 kilometer. Koeienhuiden zijn in India niet zomaar te verkrijgen, want het dier is er heilig. Deze huiden zijn dan ook deels afkomstig van dieren die gestorven zijn van ouderdom en ziekte. Leer gaat, indien goed behandeld, enorm lang mee.

Nadelen Voor je tas heeft mogelijk nog steeds een dier door mensenhanden moeten sterven, want een ander deel van de huiden komt uit slachthuizen die werken voor de moslimbevolking, ongeveer een derde van de inwoners van Calcutta. Hoe lang het ook meegaat, prijzen zijn wel voor mensen met een grotere beurs. En: zo klein mogelijke klimaatvoetprint wordt een beetje teniet gedaan door de tassen te laten overvliegen naar Nederland.

Tasje erbij?

Vanaf januari gaat de gratis plastic tas eruit. Hoog tijd om te zorgen voor wat handige tassen om plasticvrij te winkelen. Re-Sack-tassen zijn bedoeld voor het vervoeren van groente en fruit, of andere losse waren. Te koop in netje of volle in groot en klein, voor €2,95 of €3,50 op re-sack.com. Voorde-liger als tweepack.

Single finca koffie

Wat ontzettend zonde dat prachtige kwaliteitskoffie met allerlei andere koffie op een grote hoop wordt gegooïd voor het verkocht wordt, dachten koffieboer Diego uit Colombia en zijn zwager, de Nederlandse Arnold Noorduijn. Waarom bestaat er voor koffie niet wat er voor wijn wel bestaat, flessen van druiven die bij een enkel ‘chateau’ verbouwd worden? Samen met Marc van Eck bedacht Arnold tien jaar geleden het concept van koffie die enkel afkomstig is van een plantage, ‘finca’: single finca koffie. Het kostte enorm veel creativiteit en moeite, want geld was er niet, maar nu kun je kwaliteitskoffie van drie finca’s vinden op medellinsecret.nl en in diverse winkels.

Voordelen Kwaliteit! De koffie kreeg een 9 in de smaaktest in de Nieuwe Revu van Pierre Wind. De koffie van de Colombiaanse finca is Rainfores Alliance en Utz gecertificeerd. Te koop in gemalen variant, bonen en cups.

Nadelen Prijs... met €24,50 per kilo of €65,50 per drie kilo is het voor de fijnproever met een beurs, niet voor de grootverbruiker *on a budget*. De andere twee finca’s in Costa Rica en Guatemala zijn niet gecertificeerd. Cups voor espresso-machines leveren veel afval op.

Voordelen Je gebruikt minder plastic en bespaart geld. Ze zijn uiterst betaalbaar. De zakjes kunnen ook de koelkast in. Je kunt ze wassen na gebruik. De zakjes zijn gemaakt van biologische katoen en ongekleurd.

Nadelen Ze krimpen wat in de was.

Hernieuwbare energie vreet ruimte

Iedereen kent de boutade: elk uur ontvangt de aarde meer zonne-energie dan de mensheid op een jaar verbruikt. Ook het aanbod van windenergie overtreft het jaarlijkse energieverbruik. Daaruit wordt meestal geconcludeerd dat landgebruik geen rol speelt. Zo zou de oppervlakte van Spanje volstaan om de globale energieproductie te dekken met zonnepanelen. Vaclav Smil, een van de bekendste energie-deskundigen, maakt in zijn nieuwste boek *Power Density* komaf met dit soort utopische scenario’s. De vermogensdichtheid van een energiebron is de hoeveelheid vermogen die per vierkante meter landoppervlak geleverd kan worden, uitgedrukt in watt per vierkante meter (W/m²). De variabele duidt niet alleen op het landgebruik van de energiecentrale zelf (bv. een gascentrale), maar ook op het plaatsgebruik van bijvoorbeeld gasboringen, gasopslag, pijpleidingen en wegen. Smil’s boek is een 300 pagina’s tellende berekening van de vermogensdichtheid van verschillende energiebronnen, waarbij duidelijk wordt dat de populaire toekomstscenario’s veel te optimistisch zijn. Fossiele brandstoffen en uranium produceren warmte en elektriciteit met een vermogensdichtheid die twee tot vijf grootteordes hoger is dan de exploitatie van hernieuwbare energiebronnen. Om evenveel energie te leveren, hebben hernieuwbare energiebronnen dus honderd tot honderd duizend keer zoveel plaats nodig. Terwijl bijvoorbeeld een steenkoolcentrale, een gascentrale of een atoomcentrale elektriciteit leveren met een vermogensdichtheid van ongeveer 1.000 tot 4.000 W/m² (inclusief ontginning, bewerking en transport van de brandstof), halen fotovoltaïsche zonnepanelen een vermogensdichtheid van slechts 3 tot 15 W/m². Windmolenparken zitten nog een grootteorde lager met maximaal 1 W/m². Biobrandstoffen halen 0,1 tot 0,2 W/m², minstens 10 duizend keer minder dan benzine. De vermogensdichtheid kan ook worden berekend voor het energieverbruik. Zo bedraagt de waarde voor grote steden gemiddeld 20 W/m², terwijl stedelijke centra 100 W/m² halen. Die cijfers vertienvoudigen op piekmomenten. Terwijl de vermogensdichtheden van klas-sieke energiebronnen zelfs op piekmomenten hoger liggen dan die van steden, zijn ze in het geval van hernieuwbare energiebronnen meestal twee tot vier grootteordes lager. Dat betekent dat de energievoorziening van een stad honderd tot 10 duizend keer meer plaats inneemt dan de stad zelf. Smil berekent dat landen zoals Nederland of Duitsland minstens hun totale landoppervlak moeten volbouwen met energiecentrales als volledig naar hernieuwbare energie wordt overgeschakeld. Hoewel de vermogensdichtheid van hernieuwbare energiebronnen continu stijgt omwille van efficiëntieverbeteringen, blijven dezelfde grootteordes gelden. De focus op hernieuwbare energiecentrales leidt bijgevolg af van de echte uitdaging: het energieverbruik moet met minstens een factor tien tot honderd omlaag om van hernieuwbare energie een enigszins realistische oplossing te maken.

Kris De Decker is oprichter van *Lowtech Magazine* en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Lowtech

Oproepen en Agenda

Fakkeloptocht 'Gas Terug!'
Demonstreer mee tegen de massale gaswinning! Op vrijdagavond 15 januari op de Grote Markt in Groningen vanaf 19.30 uur. Het Kamerdebat over het nieuwe gaswinningsbesluit van Kamp is de week erna. Laat de Tweede Kamer horen hoe je erover denkt! Fakkels worden verstrekt!

Milieudefensie Academie
13 januari. Juridisch Spreekuur. Als je structureel je leefomgeving wilt verbeteren komt kennis van het recht goed van pas. Hoe kun je zoveel mogelijk je invloed doen gelden? Wat zijn de belangrijke momenten? En hoe gaat een dergelijk proces eigenlijk in z'n werk? Stel al je vragen aan onze juridische medewerkers. Met speciale aandacht voor actuele ontwikkelingen rondom het omgevingsrecht.
10 februari. Omgang met de pers voor gevorderden. Heb je al wat ervaring met perswerk en/of het geven van interviews, dan is deze workshop voor jou. We bespreken verschillende manieren om de

media te bereiken, het formuleren van een goede boodschap en soorten interviews. We oefenen met woordvoering en bespreken de *do's* en *don'ts* van interviews. Daarnaast is er veel ruimte voor het delen van media-ervaringen en vragen.
Van 19 tot 21.30 uur in Lazuli, Oude Gracht 243 Utrecht. Inschrijven via milieudefensie.nl/academie

Sojavrije winterkaas Deze winter ligt er een oerwoudvrije kaas in de schappen! De Aurora Winterkaas is bij Ekoplaza inmiddels bijna uitverkocht, maar is nog wel te krijgen in de webshop van Aurora (www.aurorawebshop.nl). Met je aankoop steun je de boeren die overstappen naar 100 procent veevoer van dichtbij! Meer weten? Kijk op www.allemaal-lokaal.nl.

Voedsel Anders Conferentie Op 12 en 13 februari vindt de tweede editie plaats van de Voedsel Anders-conferentie aan Universiteit Wageningen. Wil je meer weten over nieuwe en bereikbare vormen

van voedsel, landbouw en visserij. Wil je helpen bruggen te slaan en meewerken aan een duurzamer en eerlijker systeem? Of kennismaken met duurzame (jonge) boeren en vissers en geïnspireerd raken door innovatieve voorbeelden uit binnen- en buitenland? Mis deze conferentie dan niet! Meer info op www.voedselenders.nl

JMA zoekt jou! Word actief bij JMA. Kom bijvoorbeeld een van onze teams versterken: Internationale Rechtvaardigheid, Food Forward, Go Green Energy en The Green School. Je verzint en organiseert leuke en ludieke acties, geeft gastlessen, en draagt je steentje bij aan de bewustwording van de jeugd. Of kom bij ons in het bestuur. De functies van bestuurslid 'leden- en achterban' en 'publiciteit' staan op dit moment open. De vacatures zijn te vinden op jma.org of op de Facebookpagina van JMA. Meer info: Marieke Wijnands via marieke@jma.org

Green Canteen zoekt scholen
Bewustwording over duurzaam voedsel begint bij het onderwijs. Voor het schooljaar 2015-2016 is JMA daarom op zoek naar scholen (VO en mbo) die mee willen doen met het project Green Canteen. Dit is een vakoverstijgend lesprogramma waarin leerlingen aan de hand van hun eigen schoolkantine zelf onderzoek doen naar de herkomst van hun eten en gaan zoeken naar betere oplossingen. Kijk voor meer informatie op www.jma.org/green-canteen of stuur een mail naar michaela@jma.org. Daarnaast geeft JMA samen met het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt (NAJK) gastlessen voor leerlingen van agrarische mbo-scholen (AOC's). In de lessen komen de milieuproblematiek en de duurzame oplossingen aan bod, maar ook hoe je hier als ondernemer mee om kan gaan. Bent u betrokken bij een opleiding akkerbouw of veehouderij? Kijk op jma.org/campagnes/een-duurzame-toekomst voor een unieke gastles over soja.

Doe mee!
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Colofon

Down to Earth
Nummer 32, december 2015

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Annemarie Opmeer (hoofd),
Freek Kallenberg, Wendy Koops

Redactieraad
Kees van den Bosch, Marlijn Dingshof, Wyke Smit, Jan Paul van Soest, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving
8-13 Grafisch Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk
Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Opzeggen kan telefonisch bij de Servicelijn van Milieudefensie (020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 -16.30 uur)

Advertenties
YUNO,
Henriette Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu
ISSN: 2211-0712

Service | Varia

Slobbe

Wildplukken

Ik gaf een interview over de revival van het wildplukken in Nederland. Vanuit delen van de natuurbeweging is daar weerstand tegen. Ik toonde begrip voor de wens natuur tegen verstoren te beschermen, maar "... als we mensen afsnijden van de natuur, schieten we ons doel voorbij. Natuurbescherming heeft geen toekomst als mensen zich niet met de natuur kunnen verbinden."

"Wildplukken is een mooie manier om mensen te bereiken die normaal nooit in de natuur komen. Mensen die van lekker eten houden. Met, na een tijdje, natuurbeleving als dagelijkse kost." Het gesprek ging goed; achteraf kreeg ik complimenten van vrienden die de uitzending hadden gezien. En toch voelde ik me er niet lekker bij. Ik had het over zorgvuldigheid. Over smaak. Over gezondheid. Over liefde voor natuur en draagvlak voor natuurbehoud. Ieder woord was goed doordacht en ik heb niets gezegd waar ik niet achter sta.

Waarom dan toch zo ontevreden?
Pas twee dagen later, wandelend in het bos, krijg ik het door. Dat bijna ieder gesprek over natuur tegenwoordig over zorgen gaat. Over problemen. Over de noodzaak tot bescherming en de noodzaak tot bezuiniging. Waardoor zelfs zoiets simpels als het plukken van een braam op zijn consequenties wordt beoordeeld en ik bijna gedwongen wordt om in termen van draagvlak en effect te praten. "Wat had je dan willen zeggen?", vraagt de vriend met wie ik wandel. Ik val stil en ontdek dat er geen woorden zijn, die uitdrukken wat ik vanzelfsprekend vind. "Probeer het!" "Je kunt niet onder woorden brengen hoe..." "Wat?" "Hoe normaal het is dat je als mens wil genieten van de zon, de vogels, de bessen aan een struik. Hoe gewoon, hoe eindeloos gewoon het is dat je een kastanje proeft als je die op je pad vindt." Is het niet onvoorstelbaar vervreemdend dat we in een land leven waarin dat ter discussie staat? "Ja, ja", zegt mijn vriend vergoelijkend. Hij kijkt omhoog. "Wildplukken is zo gewoon", herhaal ik, terwijl ik een late, wintervaste braam pluk en in mijn mond stop. "Zo natuurlijk, zo vanzelfsprekend. Zo ... gewoon." "Tsja", lacht mijn vriend. "Als je dat zegt, ben je gauw uitgepraat."

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

Laat ons blijven zorgen voor een mooiere wereld

Door ons op te nemen in uw testament kunnen wij voor uw, én onze, idealen in actie blijven komen.

De klimaatop in Parijs is achter de rug. Maar ons werk gaat door. Sinds 1972 maakt Milieudefensie zich sterk voor een mooiere wereld waarin iederéén een goed leven heeft, in een schone en veilige leefomgeving. En dat blijven we doen. Want de generaties na ons hebben ook recht op een gezonde en leefbare aarde.

Wilt u meer weten over Milieudefensie in uw testament? Bel met Casper Karremans op 020 5507 300, of

vraag de brochure aan via service@milieudefensie.nl

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Na de klimaatop, Nederland fossielvrij!

Zondag 24 januari

Wij gaan aan de slag om Nederland zo snel mogelijk fossielvrij te maken. Zondag 24 januari willen we samen met jou uitdenken hoe we sneller kunnen omschakelen van olie, gas en kolen naar zon, wind en energiebesparing. Met **presentaties, debatten en workshops** blikken we terug op een de klimaatop en kijken we vooruit naar een toekomst waar schone energie de norm is.

Kom ook en meld je aan via milieudefensie.nl/klimaat/actieconferentie

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Lopen voor klimaat- verandering

Syrische vluchtelingen bij de grens van Servië naar Kroatië beschermen hun schoenen tegen de regen met plastic zakken van de VN-vluchtelingenorganisatie. De veilige ontvangst door de VN maakt alles uit, de wachtende mensen maken zich niet te druk over het weer. “Water is goed!”, zegt Taha Maloud uit het Syrische Serghaya. “We vinden het niet erg. We vluchten weg van oorlog; het laatste waar we ons druk over maken is de regen. We hebben bijna hetzelfde weer in Syrië!” Ironisch genoeg is een van de factoren in het Syrische conflict dat talloze mensen op de vlucht heeft doen slaan, een ongekende droogte.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: UNHCR

TONZON

"Deze investering
in een duurzame
toekomst levert ook
ons direct iets op."

TONZON
VLOERISOLATIE

TONZON Vloerisolatie

Meer wooncomfort en lagere woonlasten

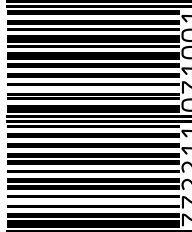
TONZON Vloerisolatie is gebaseerd op het Thermoskussen, een revolutionair isolatiemateriaal dat in 1980 in Nederland werd ontwikkeld. Het is volledig opvouwbaar en isoleert als een thermosfles.

Het materiaal is handig te verwerken in vaak krappe kruipruimtes en blijkt in de praktijk een hoger effect op de vloertemperatuur te hebben dan andere isolatie materialen. De opmerkelijke werking is onder meer bevestigd met live experimenten voor de tv-camera's van 'Wist Je Dat?' (RTL4) en VARA's 'Kassa Groen'. De hogere vloertemperatuur biedt niet alleen meer wooncomfort, maar ook een veel grotere energiebesparing die bij vloerverwarming kan oplopen tot wel 40 procent! TONZON Vloerisolatie: grotere energiebesparing en toch heel betaalbaar.

Omdat het opvouwbaar materiaal handig te verwerken is in vaak krappe kruip ruimtes, valt de investering reuze mee. De all-in richtprijs voor het aanbrengen van TONZON Vloerisolatie (inclusief materiaal, montage en btw) bedraagt bij 30 m² € 1.325,- en bij 50 m² € 1.850,-. Dat is nog zonder de eventuele subsidie! Daarvoor krijgt u niet alleen een warme vloer, ook het vocht uit de kruipruimte wordt gestopt door een stevige, kamerbrede bodemfolie.

Waarom nog langer wachten? www.tonzon.nl

T: 0900 - 28 66 966 (€ 0,10 p/min) E: info@tonzon.nl

9 772211 071001